

Kielikuvia

Nykysuomen seuran lehti

1/05

KIELIKUVIA

ISSN 0388-6813

Julkaisija

Nykysuomen seura ry.

Osoite

Suomen kielen ja yleisen
kielitieteen jaos
33014 Tampereen yliopisto

Sähköposti

nykysuomen.seura@uta.fi

Puhelin

(03) 215 6114 (suomen
kielen jaoksen toimisto)

Kotipaikka

Tampere

Päätoimittaja

Pekka Pälli
pekka.palli@hkkk.fi

Toimitusneuvosto

Vesa Heikkinen
Harri Mantila
Anne Mäntynen
Liisa Tiittula

Taitto

Pekka Pälli

Ilmestyy kahdesti
vuodessa. Julkaistu
vuodesta 1985.

Kielikuvia verkossa:

[http://www.uta.fi/jarjestot/
nsseura/kielikuvia](http://www.uta.fi/jarjestot/nsseura/kielikuvia)

Sisällys 1/2005

Pääkirjoitus:

Tampereella sanotaan ”praist”1

Artikkelit

Aila Mielikäinen:

Murteet ja uskonnollinen kieli.....2

Riitta Juvonen:

Referoinnista tulkintaan – oman tiedon
esittäminen ylioppilasaineissa10

Eszter Friedmann:

Asiantuntijan puhe naistenlehdissä.....17

Anna Kulmala:

Lääkäri tietää, kuluttaja tuntee.....22

Pääkirjoitus

Tampereella sanotaan ”praist”

Vanha englantilainen heavy-rock-pumppu *Judas Priest* konsertoi talvella Suomessa. Esimerkiksi Tampereen leikkipuistoissa asiasta on kohistu viime syksystä alkaen; 1980-luvulla nuorisomusiikkia harrastaneet ovat nimittäin saavuttaneet sellaisen iän, jolloin seisokellaan vahtimassa jälkikasvua leikkipaikoilla.

Eräs naapurin mies kyseli minultakin pihalla, mahdanko olla lähdössä *Praistin* keikalle. Kun kaveri oli lähtenyt, jäin ihmettelemään parille paikalle jääneelle henkilölle kyseisen kaverin tapaa ääntää *praist* sanan englannin mukaisen normin [pri:st] sijasta. Paikalle jäänyt arvovaltainen raati – diplomi-insinööri ja opettaja – selittivät asian: Tampereella sanotaan *praist*. Todistusaineistona käytettiin muun muassa *Nokia Mobile Phonesin* Tampereen henkilöstöä: ”meilläkin kaikki sanoo töissä *praist*”. Todistelu kertoo jokseenkin pitävästi sen, että kysymys ei voi olla esimerkiksi vain yksittäisten ihmisten englannin osaamattomuudesta, *praist*-varianttia käyttävät nekin, jotka ovat korkeasti koulutettuja ja käyttävät työkielenään englantia.

Kyseinen sosiolingvistinen selitys on siitä mielenkiintoinen, että siinä kytketään yhteen suomalainen alue ja tapa ääntää englantia. Selitys olisi toki mahdollinen, voisihan olla, että syystä tai toisesta juuri Tampereella olisi levinnyt tapa ääntää sana *priest* ”*praist*”. Toisaalta tuntuu kummalta, että kysymys olisi alueellisesta variantista. On vaikea keksiä selitystä siihen, miksi ääntämisen tapa olisi juuri Tampereella asuville ominaista. Tietenkään se, että Tampereella sanotaan ”*praist*”, ei sulje pois mahdollisuutta, että samalla tavoin äännettäisiin muuallakin, mutta selityksenä ”Tampereella sanotaan *praist*” -väitettä leimaa paikallisuuden korostus.

Otin asian esille loppukevennyksenä eräällä sosiolingvistiikan kurssin luennollani Helsingin kauppakorkeakoulussa. Asian yhteisen pohdinnan jälkeen opiskelijat tekivät havaintoja spontaanista puheesta lähipiiristään. Eräs opiskelija tapasi mieheltään *praist*-variantin ja oli kysynytkin, että miksi äännät sen noin. Mies ei ollut osannut vastata. Saatujen havaintojen perusteella tuli kuitenkin todistettua, että ”*praist*” sanotaan muuallakin kuin Tampereella.

Vakavasti otettava selitys on se, että tietty ryhmä – ne, jotka tietävät – sanovat *praist*. En ole vaivautunut ottamaan selvää ääntämystavan alkuperästä, mutta voi olla, että tavalla on jokin selvästi paikannettavissa oleva alkuperä tai syy, tiedä vaikka yhtye ääntäisi itse nimensä *praist*. Alkuperä tai syy ei kuitenkaan liene useimmille *praist*-variantin käyttäjille olennainen tai edes tiedossa. *Judas Priest* on vain tavattu ääntää *praist*, meidän keskuudessa. Meidän keskuudessa lienee kuitenkin pikemminkin harrastus- kuin maantieteellinen alue, esimerkiksi ne, jotka seuraavat tai ovat seuranneet heavy-musiikkia ja sitä kautta tavalla tai toisella muodostavat verkoston.

Opetuksia: *Judas Priest* on yhtä kuin *praist* ainakin Tampereella. Lause *Tampereella sanotaan ”praist”* on joka tapauksessa totta. Alkuosaa *Judas* ei tarvitse tai ehkä pidäkään sanoa millään lailla. Jotta ei erehdyttäisi pitämään hienostelijana, on hyvä useimmissa yhteyksissä suomalaistaa ääntämystä vielä sen verran, että sanotaan reilusti (ja kovaan ääneen) ”*praistii*”.

Pekka Pälli

Aila Mielikäinen

Murteet ja uskonnollinen kieli

Murteen ja käyttötilanteen ristiriita

Kaija Kuiri kirjoitti *Kielikuvia*-lehden numerossa 2/2004 murrebuumista ja toi siinä ilmi kiinnostavia näkökulmia uusiin murrejulkaisuihin. Kuten artikkelista käy ilmi, uudessa murrekirjallisuudessa murteet on irrotettu alkuperäisestä yhteydestään ja ikään kuin liimattu uusien sisältöjen ilmaisimiksi; näin on rikottu sisällön ja kieliasun yhteys. Murteet myös mielletään helposti koomisiksi, kun niitä käytetään sellaisissa yhteyksissä, joissa odotetaan norminmukaista yleiskieltä. Samanlaista ristiriitaa ei synny silloin, kun murteella kirjoitetaan kotiseudun kuvauksia, lapsuudenmuistoja ja pakinoita, joiden aiheet nousevat suoraan vanhan agraariyhteiskunnan ja murretta puhuvan yhteisön keskeltä. Murre on tällöin jopa olennainen osa viestiä, kirjoittajan sanomaa.

Viimeaikaisessa murrekirjallisuudessa on haluttu tietoisesti osoittaa, että murteet kelpaavat viestintävälineeksi mihin tahansa aihepiiriin. Tosin tähän kirjallisuuteen sisältyy paljon myös leikkimielisiä käännöksiä, jopa tieteellisistä teksteistä. Ääritapauksia murteiden uskäytön laajassa asteikossa ovat murteelliset saarnat sekä Raamatun kirjojen ja

katekismuksen käännökset. Koska uskonnollinen kieli on vanhastaan ollut tavallista vi-rallisempi ja juhlavampi tyyli-laji tai rekisteri, sen murrekäännöksissä sisällön ja kieliasun ristiriita on paljon suurempi kuin esimerkiksi sarjakuvissa. Näin ollen myös murteen herät-tämä koomisuus voi olla vahvempaa. Pohdin seuraavassa uskonnollisten tekstien saamaa uutta murreasua vanhojen aluemurteiden ja kielennäytteiden valossa. Esimerkkini ovat lähinnä omalta tutkimusalueeltani, siis itä-murteiden puolelta.

Institutionaalinen kieli kansan suussa

Uskonnollinen kieli on tyypillistä insti-tutionaalista kieltä, jonka käyttäjiä ovat ensisijaisesti teologit ja keskeisiä käyttökon-teksteja jumalanpalvelukset ja kirkolliset toimitukset. Menneiden vuosisatojen piplia-suomi on ollut huomattavasti kauempana puhutusta kielestä kuin nykyinen kirkkokieli, ja ennen koululaitosta se on ollut monille suomalaisille ainoa muodollinen rekisteri oman murteen rinnalla. Kirkollisten kirjojen

– Raamatun, katekismuksen ja virsikirjan – tekstejä on opeteltu ulkoa, ja rippikoulussa ja kinkereillä kuulusteltu ulkoluku on ollut oman aikansa pedagogiikkaa. Tuohon lukemiseen on varmasti sekoittunut myös murteellisia äännöksiä. Esimerkiksi diftongit voivat avartua tai redusoitua ja konsonantit liudentua (*nuari* = nuori, *aeka* = aika, *toši*) yleiskielistäkin tekstiä luettaessa. Kirjoitetun kielen ”pehmeä” *d* on saatettu Länsi-Suomessa ääntää oman murteen mukaan *r*:ksi (jopa *Raavir* = Daavid), Itä-Suomessa korvata ”kovalla” *t*:llä (*Taavit*). *ng*-merkintä on luettu murteittain *nk*:na (*henken*), koska kaikissa murteissa ei ole astevaihtelua *henki* : *hengen*.

Kaikki, jotka ovat haastatelleet vanhoja murteenpuhujia tai litteroineet näitä haastatteluja, ovat joskus törmänneet siihen, että kielenopas siteeraa toista puhujaa tai kirjoitettua tekstiä. Tällöin vaihtuu helposti myös rekisteri tai koodi, kun tavoitellaan vierasta äänne- ja muotoasua. Murrehaastatteluissa saatetaan kesken kaiken lainata tai mukaila esimerkiksi laulujen sanoja tai raamatunjakeita. Kuten Kuiri toteaa, pelkät puheenaiheet voivat ohjata puhujaa matkimaan vaikkapa pappien kieltä ja oikomaan murrettaan. Raamatullisen aiheen yleiskielistävä vaikutus käy hyvin ilmi seuraavista näytteistä, jotka ovat omia muistiinpanojani eteläsavolaisista murteista:

Ne pahnat ne vissii muistutti sitä *Vapahtajan syntymäjuhlaa* [murt. juhloo] että ku se ol' pahnol'e syntynä. (Hirvensalmi)

Niihä se *Raamatussa* sannookii [käärmeestä] et tuota, ”Sinä olet pu-, rikki polkeva hänem pääsä ja hää om pistävä sinua kantapäähän” ni – . (Puumala)

Nyt ku suur syntine *palajaa*. [Jumala] sannookkii [viimeisellä tuomiolla] ”Mänkää [murt. mänkee] pois nytyt”. (Sulkava, SKNA)

Kun tutut Raamatun kohdat on opittu niin hyvin, että ne voidaan kertoa omin sanoin, niihin käy oma jokapäiväinen murre.

Yksi tällainen – murrehaastatteluissa harvinainen – esimerkki on *Mikkelin seudun murrekirjaan* (1999) litteroimani syntiinlankeemuskertomus (mts. 157). Siinä vuonna 1878 syntynyt hirvensalmelaismies referoi Raamatun kertomuksen omaan käsitemaailmaansa mukautettuna.

Ku Luoja meinas ensinnää tään mual'ima että, pannam meijät elämää omenilla, ja kaikellaesilla hetel[millä]. No silloham myö os [= olisi], sitte piästy nii helposti että ehäm myö os tehty se ku, vietetty aikamme iha hukan kuntoo ['hukkaan, turhaan']! Mutta sitte, ku se käykii sillä tavalla että ku pantii ryytmauhaa ni siel'ol' hyvijä omenija ni ka, myö syötiikii niitä hyvijä omenija ja, ei pitänt ottoo, joka puusta! Ku se ol' eri – eri puut mist'os suana ottooj ja, toisesta siästee. Mitäs – ehä sitä tul[lut], malttana – otti siitä mistä halu! Se mäni rikki sillo jo – tehtii rikek kohastee ['heti']. Ja sitte, niitä tul' i niitä rikkeitä ja tullee vielä nyttii.

Kielenoppaan haastatteluissa (SKNA) ei ole käsitelty uskonnollisia aiheita, vaan kertomus tulee esiin täysin maallisessa kontekstissa. Siihen ei sisälly minkäänlaista koodinvaihtoa, vaan jopa sanasto on mukautettu murteeseen. *Synti* on muuttunut *rikkeeksi*, *paratiisi* *ryytimaaksi*. *Ryytimaata* on käytetty 1500–1800-luvun raamatunsuomennoksissa nykyisen *puutarhan* vastineena. Luomiskertomuksen ’puutarha’ on kuitenkin ollut 1642 Raamatusta lähtien *paratiisi*.

Kansankielistä teologiaa

Kaunokirjallisuudessa on lukuisia esimerkkejä siitä, mitä tavallinen kansa on ajatellut uskonasioista, joten aivan koskemattomia ne eivät ole olleet keskustelunaiheina. Kuten Kuiri artikkelissaan osoittaa, murrehaastatteluissa on puhuttu muustakin kuin heinänteosta ja riihenpuinnista. Arkitöiden lisäksi on käsitelty myös juhliä ja kirkollista toimintaa, kuten kasteita, häitä ja hautajaisia, mutta kertomukset keskittyvät enemmän ulkonaisiin tapahtumiin ja tapoi-

hin sekä kansanuskomuksiin ja taikuuteen. Teologisia pohdiskeluja on vähän. Yksi poikkeuksellinen näyte sisältyy Leena Sarvaksen vihkoseen *Lapinlahden murretta* (1980). Sen toinen kielenopas, vuonna 1872 syntynyt mies, on miettinyt paljon luonnonilmiöitä ja niiden syntyä, ja kertoessaan hän viittaa tuon tuostakin niiden taustalla olevaan voimaan pronomiinilla *se*. Tämä *Se* hoitaa auringon-nousut ja ukonilmat, mutta ei ole antanut ihmiselle kaikkea tietoa siitä, mitä ylhäällä tapahtuu. Kerran (mts. 30–31) haastateltava mainitsee, ketä hän tarkoittaa:

Revontulet – – tietennik kaet ne on toasiias siellä sen *taevaan, isän*, hoijo' 'alla kaikki ne, ne niinkun nuo on kaikki ne, mitä nuo tuolta 'on nämä puhheet tässä, nehiis syntyy ne pakkasella, kuta kovemmat pakkaset on sillo' 'on kovemmat revontulet – – *sillä* on ne omat kattilasas siellä ja ne omat, vehkeesäj joihinka *se* näöttää meillen niitä ih-, ja ne eijj_oom meillem muuta ku ihmeitä ne ois meille' 'opiks mut myö 'ei 'osata. Sem minä voa että myö 'ei 'osata, sem mukkaa' 'ollan niinkun *se*, niinkun *se* kehot'taa. (Näytteen kirjoitusasu yksinkertaistettu.)

Molemmat savolaiskertojat, sekä hirven-salmelainen että lapinlahtelainen kielenopas, muistuttavat Kuirin siteeraamia konstapylkäisiä. Yhteistä näille korpifilosoifeille on se, että he pohtivat jotain oman arkitodellisuutensa – maalaismaistemien ja pelto- tai metsätöiden – ulkopuolelle kuuluvaa ilmiötä, josta ovat kuulleet tai lukeneet muualta.

Murteilla on menneinä vuosisatoina varmasti pohdittu iäisyysasioita omakoh- taisemminkin, sillä Suomessa on syntynyt useita herätysliikkeitä, joissa maallikot ovat toimineet aktiivisesti. Näitä aktiiveja on ollut myös vanhojen murrehaastattelujen kielenop- paissa, vaikka aiheista on harvemmin kes- kusteltu nauhurin ääressä. Matti Pääkkösen *Oulun seudun murrekirjassa* (1994) on useita näytteitä vuonna 1880 syntyneeltä oulunsalolaiselta mieheltä, joka on kertonut hengellisistä vaiheistaan vanhoillislestadiolaisen Rauhanyhdistyksen piirissä. Seuraava

katkelma (mts. 69) osoittaa, miten luontevasti kristillisen pelastussanomana käsittely käy pohjoispohjalaisella murteella:

Ja, ihminen voipi pelastuam mutta siitä om pyrit- tävä sovintoon Jumalan kansat täällä armomaittem päällä josa ne rikkomuksetki oj Jumalaa vastaan tapahtunneen niin, ne_on täällä anteeksi saatava. Niin että viimesellä tuomiolla sitte vain kututaan että ”tulukaa minun isäni siunatut omistammaan se valtakunta joka ov valamistettu mailman alusta”. – – Ja kun ei minkääl lunnaitten takana se_oo ihm- isellä, niin että se_ois oston elit töijen eli, sillä lailla niin, se armo ansatan niin että kun se tulee aivan sulasta armostasa' ihmiselle' että se Luoja antaa ne rikkomukset anteeksi ja aivan ijankaik- kisella unohtuksella ja siirtää niin kauvos kun itä ol lännestä niim meijäm pahat tevat eikä enempi tahom muistaan niitä.

Vaikka kerronta sisältää uskonnolliseen kieleen kuuluvaa sanastoa ja fraseologiaa, kuten *pelastua, rikkomus, viimeinen tuomio, armo, lunnaitten takana* ja *armomaitten päällä*, se on äänne-, muoto- ja lauseopil- liselta rakenteeltaan täysin murteellista. Yleiskielisyyspyrkimykset tulevat esiin vain joissakin ilmauksissa (*aivan ijankaikkisella unohtuksella*), mutta ne ovat poikkeuksia. Kertoja on sisäistänyt uskonnollisen kielen ja sen erikoistermit niin hyvin, etteivät edes Raamatun tekstit kaipa koodinvaihtoa.

Yksi pappien ja maallikoiden väliin jäävä erikoisryhmä uskonnollisen kielen käyttäjinä ovat maallikkosaarnaajat. Heidän kielenkäyttönsä on ilmeisesti vaihdellut mur- teellisesta yleiskieliseen. Päivikki Suojanen toteaa Länsi-Suomen rukoilevaisten saar- noja käsittelevissä tutkimuksissaan (1972: 160–161 ja 1978: 146), että spontaanin, kirjoittamattoman saarnan muoto on maallik- kojohtoisissa puhetilanteissa usein murteen ja kirkkokielen yhteensulautuma. Saarnat sisältävät siten aineksia sekä jokapäiväisestä puhutusta kielestä että luetusta uskonnollisen kirjallisuuden kielestä. Suojasen tutkimusis- sa on useita näytteitä, joissa kieli on selvää murretta, mutta myös näytteitä, jotka eivät suuresti eroa norminmukaisesta yleiskielestä.

Kirkollisten kirjojen murrekäännökset

Viime vuosina on ilmestynyt useita murre- ja slangikäännöksiä katekismuksesta ja Raamatun kirjoista. Niiden pohjana on virallinen yleiskielinen lähtöteksti, ja tekijä on mainittu kääntäjänä tai toimittajana. Lopputuloksessa on kuitenkin selviä kirjoittaja- tai tekstikohtaisia eroja. Esimerkiksi eteläpohjalainen evankeliumikäännös (Harju 1999) noudattelee tarkemmin lähtötekstiä kuin vastaavat itämurteiset – savolaiset ja karjalaiset – käännökset, ja savolaiskäännöksistä Olavi Rytkösen *Apostolliin teot* (2000) muistuttaa lauserakenteiltaan virallista suomennosta enemmän kuin Raili Pursiaisen ja Heikki Hyvärisen laatimat raamattutekstit (2000 ja 2001). Kielentutkijan kääntämästä katekismuksesta puuttuvat kokonaan omat tulkinnat ja opetukset; Matti Pääkkönen mainitsee *Oululaisten katekismuksen* (2000) pyrkivän ”mahdollisimman tarkkaan noudattamaan kirkon virallisen katekismuksen sanomaa ja linjaa”. Teologien toimittamissa murrekatekismuksissa selityksiä on enemmän, ja niissä kuuluu selvästi rippikoulunopettajan ääni. Päivi Ahoimpelto (2002), joka on analysoinut pro gradussaan kolmea murrekatekismusta, pitää savolais- ja slangiversiota lähinnä muunnelmina. Kaspero Hasala (2004) on puolestaan vertaillut seitsemää murrekatekismusta yksinomaan kääntämisen, ”murrentamisen”, näkökulmasta.

Yleiskielestä käännettyjen tekstien murrevaikutelma syntyy ensisijaisesti äänne- ja muoto-opillisista piirteistä, kuten *d:n* ja *ts:n* murrevastineista, diftongiutuneista vokaaleista, sananloppuisten vokaalien kadosta jne. Useimmat käännökset ovat murrepiirteiden perusteella paikannettavissa, vaikka alue tai paikkakunta ei kävisi tarkemmin ilmi teoksen nimestä; esimerkiksi *savo* on selvästi Pohjois-Savon murretta. Poikkeuksen muodostavat Matti J. Kurosen kääntämät karja-

laistekstit (2000 ja 2001), jotka eivät sijoitu millekään kaakkoismurteen alueelle. Ne ovat eräänlaista sekamurretta, sillä ne sisältävät aineksia myös länsimurteista ja Helsingin seudun slangimaisesta puhekielestä. Äänne- ja muotorakenteen lisäksi murre- ja slangikäännöksissä on pyritty aitoon murteeseen sanaston, idiomien ja kielikuvien avulla. Stadilaiskäännöksissä näillä (esim. Seppälä 2000) on tärkeä asema, sillä slangi eroaa yleiskielestä ja murteista juuri sanastonsa perusteella. Yleiskielestä poikkeavaa sanastoa on silti viljelty monissa murrekäännöksissä – muissakin kuin uskonnollisissa teksteissä – jokapäiväistä murretta enemmän, niin että tekstiä ei aina edes ymmärrä ilman sanojen selityksiä.

Katekismuksen ja Raamatun murrentamista rajoittaa jossain määrin vanha, Agricolalta asti periytyvä teologinen erikoissanasto. Sille ei ole yleensä keksitty arkisempia tai kansanomaisempia vastineita, vaan *armo* on edelleen *armo*a ja samoin ovat säilyneet *synti*, *vanhurskaus*, *anoa*, *ristiin-naulita* jne. Poikkeuksiakin on, varsinkin itämurteisissa käännöksissä. Esimerkiksi savoa puhuva Jeesus kutsuu Taivaallista Isää pejoratiivisesti *Yläpihan Ukoksi*, *Yläpihanmieheksi*, *Yläkerran Isännäksi* ja *Ite Piäjehuksi* (Pursiainen–Hyvärinen 2000: 25–27). Kurosen karjalaisevankeliumissa (2001: 54) Jeesuksen kärsimyksiin viittaava kielikuva *maljan juominen* on kontekstuaalistettu *kupista ryyppäämiseksi* (vrt. *tehdä*, *sekoittaa kuppi* ’sekoittaa kahviin alkoholia’, *ottaa kuppia*). Molemmat käännökset eroavat sananvalintojensa puolesta muutenkin uusimman raamatunsuomennoksen periaatteista. Vuoden 1992 Raamatusta on karsittu muun muassa sellaisia ilmauksia, jotka ovat muussa kielenkäytössä pejoratiivistuneet ja herättävät vakavassa kontekstissa helposti vääriä mielikuvia (*perkele*, *pakana*). Kurosen käännöksessä (2001: 46) sen sijaan Jeesuskin lipsauttaa huuliltaan ’paholaista’ tarkoittavan

voimasanan eli kiroaa vastustajansa nimellä: ”Ai hitto, mite vähäuskost porukkaa.”

Uskonnollisten tekstien murrennoksissa näkyy selvästi kirjakielen lauserakenteiden vaikutus. Raamatun ja katekismuksen virallisesta rekisteristä onkin vaikeampi muokata puhekielistä kuin sarjakuvarepliikeistä, jotka ovat jo alun perin puhutuiksi tarkoitettuja. Niinpä näissä teksteissä on teologisen terminologian lisäksi kirjakielelle tyypillisiä attribuuttirakenteita, sivulauseita ja lauseenvastikkeita, kuten seuraavat esimerkit osoittavat:

Parasta luamistyätä on se, mikä tapahtuu *Jumalan lupauksien varahan jäävän ihmisen syrämnes*, kun se vanaha ihminen saa kualla ja uus syntyy (Eteläpohojalaasten katekismus; Harju 2000: 41).

Kasteessa kätetään vettä. Vesj ei *sinäsä* muutu mikskään, mutta ku se *yhistetään Jumalan sannaan*, siitä tulloo *näkyvä armon merkki*, elikkä *sakramentti*. Sitä varten joka kerran *kastetta toemitettaessa* luvetaan *kaste- ja lähetyskäsky*. (Savolaesten katkimus; Pursiainen 1999: 70.)

Meijän on kuitennii laetettava niille *kirje*, jossa kehotetaan välttämään *semmosta*, *minkä* epäjumalanpalvelus on suastuttanna, *sekä* rietasta elämätä ja verta ja *lihho*, *josta* ee oo verta laskettu (Apostoliin teot; Rytönen 2000: 68–69).

Murrekatekismuksissa ja evankeliumikäänöksissä voi havaita myös sisäisiä tyyli vaihteluita, vaikka ne jäävätkin vähäisiksi. Opillisesti ja liturgisesti tärkeät kohdat on saatettu kääntää vain äänne- ja muoto-opilliselle murteelle. Uskontunnustus, Isä meidän rukous, ehtoollisen asetussanat ja lähetyskäsky muistuttavat usein sanastoltaan ja lauserakenteiltaan yleiskielistä lähtötekstiä, ja pääsiäisajan tapahtumat ovat saaneet evankeliumeissa muuta tekstiä neutraalimman asun. Aivan johdonmukaista tämä neutraalius ei ole. Esimerkiksi jumalanpalveluksen synnintunnustuksena käytetty psalmikatkelma (Ps. 51:1) on savolaisella kuvakielellä etäännytetty kauas alkuperäisestä, ja voi miettiä, jääkö katumuksen tulkinta savolaiseen tapaan lukijan vastuulle:

Kuule, Yläpihan Herra, voesitkoon sinä villaattoo minulle sitä armoos, kun kerta hyväpänen oot, unneottoo syntin, kun kerta laapijas oot. Oeskoon tuo mahdollista, että pesisit minun viäryyventekon poes poekkeen, antasit anteeks lankeemuksen. (Pursiainen–Hyvärinen 2001: 85.)

Itäsuomalaisten visuaaliset verbit

Savolaisten ja karjalaisten katekismuksiin ja Raamatun kirjoihin on siroteltu erityisen paljon kuvailevia ja kuvakielisiä ilmauksia. Savolaismurteissa oikean mielikuvan luominen vaatii Unto Eskelisen mukaan (1997: 11) ”värikkäitä tykötarpeita”, ja verbien ja varsinkin ”verbiyhtymien” täytyy myös näkyä. Tämä toiminnan visuaalistaminen tulee hyvin esiin itämurteisissa Raamatun teksteissä, sillä niiden verbivalikoima on moninkertaistunut viralliseen suomennokseen verrattuna. Matteuksen evankeliumin savonnoksessa (Pursiainen–Hyvärinen 2000) pelkästään puhumista kuvataan lukuisilla ekspressiivisanoilla. Tavanomaisen puhumisen eli savoksi *haastamisen*, sanomisen, kysymisen, vastaamisen ja käskemisen lisäksi esimerkiksi Jeesus *haastelee*, *tarinoi*, *aukaisee suuvärkinsä*, *latikoi*, *luettelee latikointinsa*, *tokaisee*, *hihkaisee*, *hoihkaisee* (lapsen luokseen), *konahtaa*, *antaa kuulua*, *sanoa porskauttaa* tai *rosauttaa*, *kysäisee*, *urkkii*, *ökäisee* (= vastaa), *vastata lojauttaa*, *lohkaisee takaisin*, *komentaa* ja *jementää*. Matti J. Kurosen karjalaiskäännös Markuksen evankeliumista (2001) sisältää samantapaisia verbejä, joskin vähemmän.

Toinen ekspressiivi-ilmausten attraktiokeskus muodostuu liikkumista ilmaisevista verbeistä. Näidenkin valikoima on savolaiskäännöksissä monipuolinen. Pelkästään Jeesuksen liikkumista kuvataan Matteuksen evankeliumissa neutraalin tulemisen, menemisen, lähtemisen ja kulkemisen lisäksi sellaisilla verbeillä kuin *kuljeskella*, *hipsetellä*, *pyihältää*, *kavuta* (vuorelle),

könytä (veneeseen), *kapaista* (alas mäeltä), *lähteä vitomaan*, *pyörähtää poikkeen*, *lähteä matkeltamaan* ja *ravata pitkin kyliä ja kaupunkia*. Muita ihmisten tulemiseen, menemiseen ja kulkemiseen viittaavia verbejä ovat tässä savonnoksessa *reissuta*, *könytä*, *kyörätä*, *rehveltää*, *kelkertää*, *hilautua*, *änkäytyä*, *kiehnäytyä* ja *haahuilla*.

Aidossa murteessa ekspressiiviverbejä ei käytetä läheskään yhtä runsaasti. Esimerkiksi aiemmin siteeraamassani *Lapinlahden murrettä* -vihkosessa (Sarvas 1980) yleisin kommunikointiverbi on *sanoa* (lähes 60 esiintymää). Muut useammin kuin kerran esiintyvät kommunikointiverbit ovat yleisyysjärjestyksessä *haastaa* (10), *haastella* (3), *puhua* (3), *jutella* (3) ja *mainita* (2). Näiden lisäksi esiintyvät kerran neutraalit verbit *kertoa*, *nimittää*, *kehottaa*, *väittää*, *huutaa*, *selittää* ja *keskustella* sekä ekspressiivisemmät *huudella* ja *äänellä*. Murrekäännösten sanastoon verrattavia värikkäitä ilmauksia on vain kolme: *laskea juttua*, *jurnastella* 'marista, juonitella' ja *suulastella* 'soittaa suutaan'. Vihkonen sisältää tunnin näytteen kahdelta kertojalta, yhteensä 71 sivua, eikä kumpaakaan kertojaa voi sanoa värittömäksi. Näytteissä on kyllä ekspressiiviverbejä, mutta niillä ei kuvata puhumista eikä erityisemmin liikkumistakaan.

Yllättäväksi murrekäännösten verbivalikoiman osoittaa myös vertailu alkutekstin sisältöön. Puhumista ja liikkumista ilmaisevat verbit ovat Uuden testamentin kertovissa teksteissä erittäin suurtaajuisia. Pelkästään Matteuksen evankeliumissa toistuu *sanoa*-verbi lähes 300 kertaa, *tulla* yli 200 kertaa. Kun otetaan huomioon evankeliumien konteksti, nämä verbit ovat suhteellisen neutraaleja sanoja, koska niiden tehtävänä on vain kuljettaa kerrontaa eteenpäin. Kommunikointiverbit esiintyvät usein johtolauseissa, siis repliikkien yhteydessä. Kun ne käännetään ekspressiivi-ilmauksilla, päähuomio kohdistuu puhumisen tapaan, ja samalla annetaan puheen sisällölle asenteel-

linen sivumerkitys, jota sillä ei alkutekstissä ole. Jeesuksen puheilla on evankeliumeissa teologinen erikoisasema, mutta voiko esimerkiksi vuorisaaressa ottaa vakavasti, jos Jeesus siinä vain *alako huastoo lottuuttoo* (Pursiainen–Hyvärinen 2000: 20)? Eskelisen sanakirjan mukaan (1997) *lotuuttaa*-verbiä käytetään savolaismurteissa ”jatkuva joutavan puhumisesta, asiattomasta äänessä olemisesta, ’suusa soettamisesta’”. Myös liikkumisverbit ohjailevat evankeliumeissa ja Apostolien teoissa kiinteästi tapahtumia ja osoittavat tapahtumapaikkoja, mutta paikasta toiseen siirtyminen tai varsinkaan sen tapa ei ole pääasia.

Suomen heimojen jumalakuvat

Kaikkiin seitsemään murre- ja slangikatekismukseen on kyseisen hiippakunnan piispa kirjoittanut murretta puolustavan esipuheen. Perusteluissa todetaan muun muassa, että murre kuulostaa kotoiselta ja tuo mieleen lapsuuden. Erilaisen kieliasun arvellaan tuoreuttavan tuttua sisältöä ja antavan uutta ajattelemisen aihetta. Lisäksi murteen on katsottu sopivan hyvin sekä tunteiden että uskon eri vivahteiden ilmaisemiseen. Kotoisuus tulee esiin myös Sirpa Timosen tekemässä tutkimuksessa (2003), jossa hän on kysellyt savolaiskatekismuksen vastaanottoa: vastaajista varsinkin pohjoissavolaiset ovat pitäneet katekismuksen sävyä lämpimänä ja läheisenä. Menneisyyden nostalgia on ollut tärkeä tunneperustelu muussakin uudessa murrekirjallisuudessa, vaikka siihen puuttavat sisällöt olisivat kaukana isovanhempien aikaisista maalaismaisemista. Sekä kielellisesti että sosiokulttuurisesti lähimmäs nykysuomalaisia tulevat Helsingin slangilla tai Tampereen murteella kirjoitetut katekismustekstit, joita voisi verrata Raamatun vapaasti kerrottuihin parafrasikäännöksiin (esim. *Elävä uutinen*).

Olivatpa murteet miten kotoisia tai nos-

talgisia tahansa, yleiskielestä käännettyissä teksteissä ne nousevat helposti pääasiaksi. Sananvalintojen vuoksi käännökset saattavat myös jäädä kauas niistä tilanteista, joissa Raamattua tai muita kirkollisia kirjoja on perinteisesti käytetty (läheisen kuolema, hautajaiset, kotihartaus, maallikkojohtoiset seurakunnat). On vaikea kuvitella, että esimerkiksi kuolemasta puhuttaisiin tosi tilanteessa *nirrin heittämisellä*. Sekä savolais- että karjalaisevankeiumissa Jeesus kuitenkin sanoo tulevaan kuolemaansa viitattaessaan, että Ihmisen Pojalta viedään *nirri* tai *vetäistään nirri poikkeen* (Kuronen 2001: 42, Pursiainen–Hyvärinen 2000: 102). Karjalaiskäännöksessä hän sanoo myös, että Jumala on elävien Jumala, ei niiden *ketkä o jo heittänt nirrisä*. (Kuronen 2001: 63). Näyttääkin siltä, että itämurteisissa käännöksissä on kertojaksi valittu ikään kuin vääreleukaisin, äärimmäisen arkisessa tilanteessa esiintyvä murteenpuhujia, joka ei erota uskonnollisen diskurssin eri vivahteita kaskunkerronnasta. Diskurssintutkimuksen näkökulmasta ei ole kyse vain sanoista ja sananvalinnoista, vaan laajemmasta ongelmatilasta: mitkä identiteetit Raamatun toimijoille annetaan murteiden välityksellä ja millaiseen suhteeseen heidät asetetaan keskenään?

Huumorilla tai viihteellisyydellä ei murteen käyttöä ole katekismusten esipuheissa perusteltu. Monien asennekyselyjen mukaan murteiden olennaisin ominaisuus on nykyihmisen kielitajussa hauskuus ja huvittavuus, ja tämä on myös murrebuumissa julkituotu tavoite. Muiden murrennostojen joukossa uskonnolliset tekstit saavat väistämättä osansa tästä tulkinnasta. Vaikka useimmat Timosen kyselyyn vastanneet pitivät savolaiskatekismusta vakavasti otettavana kristinopin esityksenä, hartauskirjana tai pyhänä kirjana, he sijoittivat sen myös kepeään kirjallisuuteen tai huumorikirjoihin.

Katekismusten ja Raamatun kirjojen käännöksissä on vielä yksi ulottuvuus, jota äänne- ja muoto-opillisesti käännetty murre

ei sellaisenaan paljasta. Useimmat kääntäjät ja toimittajat ovat sijoittaneet teksteihin käsityksensä siitä, millaisia ovat savolaiset, eteläpohjalaiset, stadilaiset jne. Tällöin on kyse koko näiden yhteisöjen puhe- ja kulttuurista, jopa inhimillisistä luonteenpiirteistä, siis heimostereotyyppioista. Nämä stereotyyppit eivät koske vain uskonnollisia tekstejä. Mervi Naskali (2004) on selvittänyt pro gradussaan, että jopa kansanomaisten murrenrunojen hakusanoissa ja lause-esimerkeissä tulevat leikkimielisesti esiin mm. eteläpohjalaisten heimoylpeys, savolaisten vääreleukainen puhe- ja kulttuuri ja herraviha sekä tamperelaisten kilpailuasenne muihin suomalaisiin ja erityisesti helsinkiläisiin nähden.

Olen poiminut muutaman murrekatekismuksen käskyjen selityksistä katkelmat, jotka kuvaavat mielestäni kyseisten murrennostojen taustalla olevia heimostereotyyppioita. Sitaatit ovat kaikki samasta luvusta, ensimmäisen käskyn (*Minä olen Herra, sinun Jumalasi. Älä pidä muita jumalia*) selityksestä:

Oikia jumalanpeleko on sitä, notta me varotahan tekemästä Jumalan tahtua vastahan. Jumalaa pelkäävä ihminen kattoo sen verran etehensä, notta se elää justihin niinkun näis käskyynsä Jumala haluaa meidän elävän. (Eteläpohjalaisten katekismus; Harju 2000: 14.)

Enne vanhaa Jumala ruukkaskii ain tuppaa tullessa esitellä isessä: ”Mie oon Aabrahami, Iisaki ja Jaakopi Jumala”. (Karjalaisii katekismus; Kuronen 2000: 17.)

Jumalaks pitäs rätnätä ja sannoo vuan tätä Luojoo, jokon luonna kaeken ja pyörittää koko tätä revohkoo. (Savolaesten katekismus; Pursiainen 1999: 14.)

Uskonnollisessa mielessä voi hyvin puhua jopa eri heimojen jumalakuvasta. Eteläpohjalaisten katekismuksessa korostuu Jumalan ankaruus ja sääntöjen noudattamisen tärkeys, sillä eri luvuissa vedotaan usein maallisiin tai taivaallisiin auktoriteetteihin – Lutheriin, Paavaliin, Pietariin, Jumalaan, Jeesukseen, Raamattuun – ja toistetaan näi-

den muistutuksia ja varoituksia. Karjalaisille Jumala on seurallinen, myönteisesti myhäilevä tuttava, jolle ihminenkin voi vastavuoroisesti tuottaa kunniaa. Savolainen katselee luonnonväärällä ilmeellään ja hiukan etäisellä ”onha se niinnii” -asenteella myös Luojansa tekoja. Jos lukija on saman murteen puhuja, hänen oletetaan samastuvan käännöksen kertojaan ja ymmärtävän lukemansa samalla tavalla. Yhä useammat suomalaiset ovat kuitenkin siinä mielessä murteiden ulkopuolella, ettei heillä ole enää suoraa yhteyttä mihinkään vanhaan aluemurteeseen. Tällöin he lukevat murreteksteistä muutakin – ja ensisijaisesti muuta – kuin alkuperäisen sanoman.

LÄHTEET

- AHOINPELTO, Päivi 2002: *Katekismus kansan suulla. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kristinoppi, Savolaisten katekismus, Stadilaisien katekismus ja Turkulaisten katekismus kristinuskon perusteiden välittäjänä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- HARJU, Harri (käänt.) 1999: *Johanneksen evankeliumi Etelä-Pohjanmaan murteella*. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- HARJU, Harri (käänt.) 2000: *Eteläpohjalaisten katekismus*. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- HASALA, Kasper 2004: *Kristinoppi murtuu. Murrekatekismukset kirkon virallisen kristinopin käännöksinä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- KUIRI, Kaija 2004: *Latinaa ja savoa – näkökulma murrebuumiin*. – *Kielikuvia* 2/04.
- KURONEN, Matti J. (toim.) 2000: *Karjalaisii katekismus*. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- KURONEN, Matti J. (käänt.) 2001: *Markukse evankeliumi Karjala murteell*. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- MIELIKÄINEN, Aila 1999: *Mikkelin seudun murrekirja*. Kotiseudun murrekirjoja 15. Helsinki: SKS.
- NASKALI, Mervi 2004: *Kansanomaisten murre-sanakirjojen ominaispiirteitä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- PURSIAINEN, Raili (toim.) 1999: *Savolaisten katekismus*. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- PURSIAINEN, Raili – HYVÄRINEN, Heikki (toim.) 2000: *Matteuksen evankeliumi savoks huastettuna*. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- PURSIAINEN, Raili – HYVÄRINEN, Heikki (käänt.) 2001: *Raamatun parhaat paikat savoks huastettuna*. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- PÄÄKKÖNEN, Matti 1994: *Oulun seudun murrekirja*. Kotiseudun murrekirjoja 13. Helsinki: SKS.
- PÄÄKKÖNEN, Matti (toim.) 2000: *Oululaisten katekismus*. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- RYTKÖNEN, Olavi (käänt.) 2000: *Apostolliin teot. Apostolien teot savon kielellä kerrottuna*. Aika Oy.
- SARVAS, Leena 1980: *Lapinlahden murretta*. Suomen kielen näytteitä 9. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- SEPPÄLÄ, Olli (toim.) 2000: *Stadilaisten katekismus*. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- SKNA = Suomen kielen nauhoitarkiston koelmat. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- SUOJANEN, Päivikki 1972: *Spontaani saarna*. – *Sananjalka* 14. Turku: Suomen Kielen Seura.
- SUOJANEN, Päivikki 1978: *Saarna, saarnaaja, tilanne*. Helsinki: SKS.
- TIMONEN, Sirpa 2003: *Savoa kirjoitettuna ja koettuna. Murteellisen katekismuksen kielen ja vastaanoton tarkastelua*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Riitta Juvonen

Referoinnista tulkintaan – oman tiedon esittäminen ylioppilasaineessa

Ylioppilasaine on suomalaisessa yhteiskunnassa tuttu teksti. Ylioppilasaineen yleisestä merkityksestä ja kiinnostavuudesta paitsi kokeena myös kirjoitusmuotona kielii esimerkiksi se, että *Suomen Kuvalehti* julkaisee keväisin muutaman esimerkilliseksi katsomansa aineen. Ylioppilasaineen tekstilajikin otetaan aika lailla annettuna: se on äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksen tekstilaji, jota ei koulun ulkopuolisessa maailmassa juuri esiinny.

Kun äidinkielen oppikirjat puhuvat ylioppilasaineen ”tekstilajista”, viitataan sillä usein aineen tehtävänannon määrittämään tekstilajiin – ylioppilasaine voi olla mielipidekirjoitus, kolumni, pakina tai kertomus. Toinen tapa on luonnehtia ylioppilasaine väljemmin esseiden tai artikkelin kaltaiseksi kirjoitukseksi. (Mm. Kauppinen, Koskela, Mikkola & Valkonen 1994: 174.) Tekstilajiluonnehdinta lähtee siten joko tehtävänannon olettamasta tekstilajista tai sitten valmiiden tuotosten kuvailusta. Tässä artikkelissa pohdin ylioppilasaineen tekstilajin ominaisuuksia ja erityisesti sitä, millä keinoin kertomus upotetaan aineen osaksi.

Jos tekstilaji kuitenkin katsotaan tiettyyn päämäärään pyrkiväksi ja yhteisössään tradi-

tion pohjalta muotoutuneeksi kielenkäytön kiteytymäksi, kaikkien ylioppilasaineiden pitäisi kuulua samaan tekstilajiin (mm. Bahtin 1986; Swales 1990). Aineen sosiokulttuurinen konteksti on yhtenäinen – aine kirjoitetaan äidinkielen kokeena, osana suomalaista ylioppilastutkintoa, lukion äidinkielen opetussuunnitelman mukaisesti. Hajanaisesta tekstilajiluonnehdinnasta huolimatta ylioppilasaineet muodostavat yhden lajin. Tällä tekstilajilla olisi siis olemassa tietynlainen lajillinen logiikka (vrt. Swales 1990: 52–53).

Ylioppilasaineen tehtävänannot ovat harvittuja koekysymyksiä, joiden pitäisi olla ymmärrettäviä sillään. Toisaalta sekä äidinkielen oppikirjoissa että ylioppilasainekokoelmissa painotetaan, että on olemassa tiettyjä kirjoittamisen konventioita, joita kokelaiden olisi hyvä noudattaa. Abitulantit lukevat vanhoja ylioppilasaineita, ja he ovat nähneet vanhoja tehtävänantoja. Lukion äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjoista jokaisessa on osa, jossa käsitellään ylioppilasaineita, niiden arvostelukriteerejä ja tehtävänantoja (mm. Hakulinen, Kivelä, Parko, Ranta & Tani 2000: 26–38, 61–85; Kauppinen, Koskela, Mikkola & Valkonen 1994: 172–180). Aineen konventiot kuuluvat siis ylioppilasai-

neen sosiokulttuuriseen kontekstiin, joka on abiturienttien saatavilla.

Aineita vaikuttavimmista elokuvista

Keväällä 1999 äidinkielen kokeen toisen Kirjoituspäivän tehtävä 21 kuului seuraavasti: Mikä on vaikuttavin näkemäsi elokuva? Esittele ja arvioi tämä elokuva niille, jotka eivät ole sitä nähneet¹. Varsin moni niistä 3002 abiturientista, joka tehtävänannosta kirjoitti, rakensi aineensa elokuvan juonen varaan. Toinen suosittu vaihtoehto oli valita aineen topiikiksi jokin elokuvan aiheeseen tai omaan kokemusmaailmaan liittyvä seikka, johon elokuvan juoni liitettiin. Tutkimassani 21 aineessa jälkimmäinen lähestymistapa tuotti paremman arvosanan. Olen olettanut, että jälkimmäisen kaltaisen aineen kirjoittajat nojautuvat enemmän ylioppilasaineen konventioihin.

Se, miten tarina aineeseen upotetaan, muokkaa aineen rakennetta. Evaluointi taas on aineistoni aineissa se keino, jolla tuo kertomusupotus tehdään. Olen käsittänyt evaluoinniksi kaiken sen, jolla tekstissä tarinaa arvioidaan ja organisoidaan. Evaluointi on siten erilaisia modaalaisia ilmauksia (*kenties, ehdottomasti*), vertailuja (*parhaimpien, kalleimpien*), nimeämistä (*hullu saksalais-sotilas, rakkauselokuva*) ja tunnekokemuksiin viittaavien verbien käyttöä (*silmäni kostuivat, vihastutti*) sekä metatekstuaalisia ilmauksia (*elokuvan loppuhuipentumana, tarinan lopuksi*) (vrt. White 2001; Kieli ja sen kieliopit 1994; Labov 1972). Keskeistä on myös se, että evaluoimalla perustellaan, miksi tarina kerrotaan (vrt. Labov 1972: 226, 370; van Dijk 1980: 115; Kalliokoski 1996: 10–12). Aineistossani evaluoinnin tehtävä on siis nostaa kertomuksesta esiin topiikkia tukeva aines.

Johdanto opastaa aineen aiheeseen

Aine alkaa johdannolla. Johdannon tehtävä on olla se kehys, johon juoni upotetaan – johdannossa annetaan aineen topiikki. Topiikki voi olla elokuvan evaluointi jostakin näkökulmasta. Toisaalta topiikki voi olla itse elokuvan juoni tai jokin elokuvan teemasta esiin nostettu seikka. Aineistossani johdannolla on taipumus ennustaa aineen kokonaisrakennetta (vrt. Mäntynen 2003: 89–91), mutta siitä hiukan edempänä.

Jos juoniselostus on aineessa keskeinen, johdanto alkaa yleensä kertomuksen alkutapahtumilla tai evaluoivalla juonitiivistyksellä. Evaluoinnin tehtävä on tällöin perustella, miksi elokuva on kertomisen arvoinen. Positiivisilla evaluoinneilla elokuvaa arvotetaan hyväksi (ks. lihavointi):

Esimerkki 1.

James Cameron ohjasi tositapahtumiin perustuvan elokuvan, Titanicin. Se kertoo laivasta – Titanicista –, joka upposi törmätessään jäävuoreen. Tämän maailmankuulun onnettomuuden seurauksena menetettiin useita ihmishenkkiä; melkein kaikki laivassa olleet hukkuivat. Titanic oli suuri ja suosittu, ja sen sanottiin olevan uppoamaton. **Cameron teki elokuvasta jännittävän ja traagisen, mutta myös iloisen lisäämällä siihen kahden nuoren välisen rakkauden – rakkauden, jota kukaan ei voinut estää.** (1353T)²

Esimerkissä 1 elokuva nivotaan myös tositapahtumien kontekstiin, joka perustelee adjektiivien traaginen ja jännittävä käytön positiivisina evaluointeina. Tositapahtumien kuvaus on samalla myös juonitiivistys.

Johdannon näkökulma voi olla esimerkiksi elokuvan suhteuttaminen muihin nähtyihin elokuviin. Seuraavassa esimerkissä johdannon kaksi kappaletta rakentuvat myös yleisestä yksityiseen -rakenteen varaan: ensimmäisessä kappaleessa luetellaan joukko hyviksi luonnehdittuja elokuvia, joista yksi nostetaan tarkasteltavaksi:

Esimerkki 2.

Viimeisen puolen vuoden aikana valkokankaalla on nähty jälleen hienoja, kotimaisia elokuvia. Poika ja ilves, Häjyt, Tulennielijä, Kuningasjätkä, Rukajärven tie sekä Säädylinen murhenäytelmä ovat osoittaneet, että Suomessa osataan tehdä Uno Turhapuro-elokuvien lisäksi myös muitakin elokuvia.

Kävin katsomassa jokin aika sitten Olli Saarelan ohjaaman Rukajärven tie-elokuvan, joka palautti myös minun uskoni suomalaiseen elokuvaan. (1535T)

Esimerkin 2 ensimmäisessä kappaleessa mainitaan ryhmä elokuvia, joihin käsiteltävä elokuva kirjoittajan mielestä kuuluu. Kirjoittaja arvioi elokuvaa ja kuvailee sitä liittämällä sen hyvinä pitämiinsä uusiin kotimaisiin elokuviin. Johdantoon luodaan kontrasti uusien kotimaisten elokuvien ja vanhojen *Uno Turhapuro* -elokuvien edustamien elokuvien välille.

Evaluointi muokkaa kertomusta

Johdannon jälkeen aineissa seuraa se, mistä varsinaisesti on puhe. Aineen käsittelyosassa yleensä selostetaan juoni – joko yhtenäisenä tai pilkottuna, lyhyempinä jaksoina – sekä arvioidaan elokuvaa. Juonijaksossa on hahmotettavissa kertomusrakenne. Suullisia kertomuksia tutkineen Labovin (1972) mukaan täydessä kertomuksessa olisi kuusi osaa: Ensiksi abstraktio-osa eli parin lauseen tiivistelmä tarinasta, josta mainitsin jo johdantojen yhteydessä. Toiseksi ajan, paikan, henkilöt ja toiminnan kertova orientaatio-osa (vrt. Hasan 1996, *placement*; van Dijk 1980: 113, *setting*). Kolmanneksi varsinaiset tapahtumat eli komplikaatio-osa, neljänneksi tarinan kertomisen perusteleva arvaatio-osa, viidenneksi loppuratkaisu eli resoluutio ja viimeisenä osana tarinan päätös, kooda.

Kertomusrakenne näkyy juonijaksossa vain osittain, kuten seuraavasta esimerkistä

voi nähdä. Olen merkinnyt esimerkkiin tarinan rakenteen:

Esimerkki 3.

ABSTRAKTIO Elokuva Pelastakaa sotamies Ryan kertoo ryhmästä sotilaita, jotka lähtevät etsimään erään perheen nuorinta poikaa S. Ryania. **S. ORIENTAATIO** Ryanin perheestä lähti sotaan kolme veljestä, joista kaksi kuoli taistelussa ja S. Ryan oli ainoa elossa oleva. Yhdysvaltain hallitus lähetti pelastuspartion Normandiaan etsimään S. Ryania, koska hallitus halusi, että Ryanin perheen kolmesta pojasta edes yksi palaa elävänä kotiin.

KOMPLIKAATIO Elokuvan varsinaiset sotatapahtumat alkavat Normandian maihinnousulla. Sotilaita ammutaan jo veneisiin, mutta pääosin amerikkalaiset ja englantilaiset sotilaat pääsevät rantaautumaan. Kun Saksan sotilaat on kukistettu verisen taistelun lopputuloksena, niin Amerikan ja Englannin sotilaita yksi kolmasosa makaa rannalla kuolleina tai haavoittuneina.

Selviytyttyään taistelusta pelastusryhmä jatkaa sotamies Ryanin etsimistä. Ryhmä käy kaikissa vastaantulevissa USA:n ja Englannin sotilaskasarmeissa ja -tukikohtissa etsimässä sotamies Ryania. Eräässä kasarmissa oli S. Ryanin kaveri, joka kertoi Ryanin jääneen taistelemaan johonkin kaupunkiin, joten pelastuspartio suuntasi kulkunsa kohti tuota kaupunkia. Matkallaan ryhmä kohtasi yhden hullun saksalaisen sotilaan, jonka he kuitenkin päästivät menemään. Sotilaan vapaaksi päästäminen ei ollut kannattavaa, sillä myöhemmin elokuvassa, kyseessä oleva hullu saksalaissotilas puukotti yhden ryhmän jäsenen hengiltä.

RESOLUUTIO Ryan löytyy hylätystä kaupungista ja elokuvan loppuhuipentumana on kaupungissa käytävä taistelu. Saksalaiset hyökkäävät kaupunkiin ja tusina amerikkalaisia ja englantilaisia sotilaita yrittää torjua hyökkäyksen omatekoisilla pommeillaan. Lopuksi Amerikan ja Englannin tukijoukot saapuvat kaupunkiin ja kukistavat saksalaiset. **KOODA** Pelastusryhmän miltei kaikki jäsenet kuolivat, mutta sotamies Ryan pääsi elävänä takaisin kotiin. (1494T)

Merkitsemäni jako ei ole yksiselitteinen – aineeseen upotetusta kertomuksesta voi erotella jaksoja, mutta toisaalta esimerkiksi koodamaiset piirteet löytyvät usein vasta aineen lopetuksesta. Toiseksi jaksot eivät

ole selvärajaisia: orientoiva kerronta voi sekoittaa komplikaatio- ja resoluutiojaksioon ja se erottuu aikamuodollaan muusta kerronnasta. Esimerkin 3 aineessa aikamuodot vaihtuvat orientaation imperfektistä komplikaation preesensiin ja perfektiin. Tällaisella vaihdoksella osoitetaan siirtyminen orientaation ja varsinaisten tapahtumien välillä. Imperfektissä kerrotut tapahtumat ovat tällöin taustoittavia (vrt. Helasvuo 1991: 83; Heikkilä 1996: 117–118), kun taas preesensissä kerrotut tapahtumat etualaisia.

Edellä kuvatun kaltainen etualaistaminen, tiettyjen kertomuksen vaiheiden korostaminen, on evaluointia. Evaluointi onkin se kerronnan osa, joka kulkee läpi kertomuksen. Evaluointi on erityisen keskeistä silloin, kun aineen johdannossa topiikiksi valitaan jokin muu seikka kuin elokuvan kertoma tarina siinä – esimerkiksi elokuvan aiheeseen tai kirjoittajan kokemusmaailmaan liittyvä aihe. Silloin evaluoinnin tarkoitus on korostaa tarinasta niitä kohtia, jotka tukevat omaa tietoa ja johdannossa annettua topiikkia. Yleensä oma tieto otetaan esille jo johdannossa. Se ennakoii juonijakson katkonaisuutta, koska oma tieto vuorottelee kronologisen kertomuksen kanssa.

Esimerkin 4 aineen ensimmäisessä kappaleessa elokuva nimetään ja sitä evaluoidaan (ks. lihavoinnit). Samalla kerrotaan elokuvan aihe, Tiibet, johon on viitattu jo aineen otsikossa.

Esimerkki 4. Elämä Tiibetissä

Länsimaisessa kulttuurissa ja demokratiasa kasvaneelle elokuva Seitsemän vuotta Tiibetissä antaa aiheita kiitollisuuteen omien olojen erinomaisuudesta. **Se puhuttelee ja koskettaa jokaista kansaa ja ihmistä kertoessaan Tiibetistä.** Elokuvan pohjana ovat tositahtumat puoli vuosisataa sitten, alkaen vuodesta 1949, kun Kiinassa kansallissosialismi pääsi valtaan. Tiibet, maa Himalajan kupeessa, joutui kiinalaisten alaisuuteen. Vahvasti omaa itsenäisyyttään puolustavat tiibetiläiset yrittivät kansannousua 1959, jonka kiinalaiset kukistivat. Tiibetin hengellinen johtaja Dalai Lama ajettiin

maanpakoon Intiaan, jossa hän vielä tänäkin päivänä elää. -- (1116T)

Sen sijaan että aloituksessa tiivistettäisiin elokuvan juoni, siinä taustoitetaankin tätä aihetta tarkoin vuosiluvuin. Oman tiedon jakso erottuu juonesta ja muusta aineesta imperfektisen kerrontansa takia. Aineen neljännessä kappaleessa evaluointi pohjaa elokuvan todistusarvoon, ja elokuvaa arvioidaan sen totuudenmukaisuuden kannalta:

Esimerkki 5.

¹Elokuvan eteneminen ei ole keskeistä eikä nimekäs päänäyttelijä Brad Pitt vie kaikkea huomiota, vaikka onnistuukin suorituksessaan hyvin. ²Saksalaisen Heinrichin ja Tiibetin johtajan, länsimaailman ja eristäytyneen kulttuurin kohtaaminen, on keskeisellä sijalla. ³Tiibetin tilanne on punainen lanka, jonka ympärille tapahtumat kietoutuvat. ⁴Maan olot ovat kiinnostaneet maailmaa ja elokuva antaakin hyvin totuudenmukaisen kuvauksen Tiibetistä, joka kerää sympatiat ja empatiat puolelleen. ⁵Kiinan valloitettua maa alkaa raju kiinalaistaminen, josta elokuvassakin on merkkejä. ⁶Kiinasta saa helposti hirviön kuvan, joka häikäilemättömästi musertaa heikommat alle. ⁷Sotilaat ovat ankaria eikä toisinajattelijoita suvaita. (1116T)

Ilmaisuilla *ei ole keskeistä* (virke 1) ja *on keskeisellä sijalla* (virke 2) korostetaan aineen topiikkia ([s]aksalaisen Heinrichin ja Tiibetin johtajan, länsimaailman ja eristäytyneen kulttuurin kohtaaminen – –). Elokuvaa evaluoidaan suhteessa siihen, miten se peilaa aineen topiikissa esiteltyä aihetta, Tiibetin tilannetta ja asemaa. Tällä kertaa oman tiedon jakso erottuu perfektissä (virke 4). Perfektillä voidaan ilmaista, että tapahtumalla on nykyhetken relevanssi – esimerkissä 5 virkkeen 4 alkuosa selittää siten elokuvan merkitystä Tiibetin kuvaajana (Hakulinen & Karlsson 1979: 248; vrt. Pallaskallio 2003: 31). Ilmauksessa *elokuva antaakin* (virke 4) liitepartikkeli *-kin* paitsi liittää evaluoinnin edeltäviin lauseisiin myös implikoi, että elokuvan totuudenmukaisuus on odotettua. Oma tietoa käytetään evaluointiin myös

virkkeessä 5, jossa *-kin*-liitepartikkeli liittyy substantiiviin (*elokuvassakin*) ja sitoo merkityksessä 'myös' elokuvan ja esitetyn oman tiedon.

Edellisessä esimerkissä oma tieto on elokuvan aiheeseen liittyvää faktatietoa, jota ei aiheensa puolesta välttämättä erota juonenkerronnasta. Oma tieto voidaan kuitenkin merkitä esimerkiksi taustoittavalla imperfektillä ja koheesiokeinoin. Näin evaluointi muokkaa tarinaa omaa tietoa tukevaksi, mutta lukija erottaa kirjoittajan oman tiedon itse juonesta.

On myös mahdollista, että juonijakso on kerrottu yhtenäisesti mutta selvästi tulkiten. Tällöin kyse on usein implisiittiseksi kutsu- mastani evaluoinnista – kerronnassa tehtyjä tulkintoja ei osoiteta kirjoittajan tekemiksi (ks. esimerkki 6):

Esimerkki 6.

Elokuvan perusristiriita paljastuu yhdestä kuvasta. Synti ja kieltämys liittyvät elokuvan huolellisesti rakennettuun asetelmaan – ja suistavat tilanteen pois tasapainosta. Pappi sijaa vangille oman vuoteensa ja käy kuin itseään rangaistakseen makuulle lattialle. Nukkua hän ei voi. Irti päässyt hevonen, kuu ja houkutteleva laulu ovat hänen huoneessaan – hänen ruumiissaan.

Ruumiin polte vie voiton hengestä. Kyläpappi ei voi vastustaa kiusausta koskettaa nuorta vankiaan. Heiskanen eläytyy koskettavasti synnin ja hyveellisyydenhalun osaan. Lopulta kaksi erilaista miestä makaa hiljaa sängyllä. Kuva kahdesta pelokkaasta miehestä sylikkään käpertyneenä on niin vangitseva, että katsoja tuskin uskaltaa hengittää.

Vanki pelkää pappia ja pappi hallitsemattomia tunteitaan. Molemmat kokevat syyllisyyttä, kenties häpeääkin. Kuin hyvitykseksi pappi vapauttaa vangin tietäen pelastavansa tämän hengen. Vanki pakenee viime tingassa omiensa luo. Punakaarti on perääntymässä, sillä suoje- luskunta lähestyy kylää.

Vanki tahtoo kostaa ennen valkoisten tuloa. Hän palaa kyläkouluun, yllättää omiin ajatuksiinsa vaipuneen papin ja tähtää tätä haulikolla. Pappi ymmärtää, ettei hänellä ole mahdollisuutta selvitä. Hän pelkää toki kuolemaa, mutta vatsaan

osuva laukaus on silti helpotus – hänen syntiensä lunastus.

Vanki lunastaa murhalla kärsimänsä inhon ja häpeän. Papin kuolema vie aikaa. Kuin kääntääkseen veistä haavassa vanki soittaa Carusoa, joka muistuttaa pappia yhteisestä tanssista ja intohimosta, jonka vuoksi hänen on kuoltava. Papin pitkäallinen tuska tuo – tarkoituksella – mieleen Jeesuksen tuskat ristillä. (1357T)

Käyttämällä ilmaisuja *elokuva*, *kuva* ja *katsoja* sekä tekemällä eron roolihenkilön ja näyttelijän välille (*Heiskanen, papin osaan*) kirjoittaja osoittaa selostavansa elokuvaa. Samoin juonen kuljetuksessa on modaalaisia ilmauksia (*kenties, tarkoituksella*) ja vertauksia (*kuin hyvitykseksi*), jotka osoittavat evaluoinnin. Toisaalta joissakin jaksoissa näkökulma pysyy edelleen henkilössä, eikä kirjoittaja kerro, mistä vaikutelma on peräisin. Juonenkerronnassa käytetään paljon psykologisia tiloja ja prosesseja kuvaavia verbejä (*pelkää, ymmärtää, kokea*). Tulkinnan ja esitelyn välille syntyy jatkumo, jonka toisessa päässä niiden raja hämärtyy myös modaalisis- sa roolihenkilöiden mielitekoja kuvaavissa ilmauksissa: Kyläpappi ei voi vastustaa kiusausta koskettaa nuorta vankiaan. Tulkinta siitä, mikä on teon välttämättömyyden aste, on kirjoittajan. Samoin evaluoivat ilmaiset *toki* ja *silti* psykologista tilaa kuvaavan verbin (*pelkää*) tai substantiivin (*helpotus*) kanssa viittaavat kerrotun henkilön kokemus- maailmaan. Kerronnassa siis tulkitaan tarinan henkilön mielentiloja.

Esimerkissä 6 limittyvät kerronnan näkökulmat³. Siinä evaluoidaan kerrottua tapahtumaa ilman, että merkitään eksplisiittisesti oman tulkinnan ja varsinaisen kertomuksen rajoja (vrt. esim. aikamuotojen vaihdokset tai viittaukset elokuvasta kertomi- seen). Tällainen kerronnan evaluointi on tulkitsevaa. Juonesta nostetaan esille yksityis- kohtia, joiden merkityksen kirjoittaja saman tien purkaa eksplikoimatta oman tulkinnan ja referoinnin välistä eroa, tai ero näiden kahden välillä tehdään satunnaisesti.

Aineeseen muodostuu kaksi tasoa: aineen taso, jossa selostetaan juonta ja tarinan taso. Jos juonijakso erottuu kokonaisena ja yhtenäisenä juonijaksona, aineen tasolla ollaan todennäköisesti ainoastaan aineen johdannossa ja lopetuksessa. Tasoilta toisille siirtyminen voi olla selvästi merkitty ilmaisuilla joilla viitataan elokuvasta kertomiseen (ks. esimerkit 3 ja 4) tai tasot voivat limittyä (esimerkki 6). Paluu aineen tasolle tapahtuu joka tapauksessa viimeistään lopetuksessa, jossa tarinasta siirrytään pois (vrt. Labov 1972, kooda).

Lopuksi

Ylioppilasaineella on kaksi sisäkkäistä päämäärää – korkeampi päämäärä on läpäistä ylioppilastutkinnon äidinkielen koe, ja tähän päämäärään päästään kirjoittamalla tehtävänannon määräämä teksti. Tehtävänannossa ei kuitenkaan pyydetä kirjoittamaan ylioppilasaineen arvosteluperiaatteet täyttävää tekstiä. Tämä kokelaan on ymmärrettävä sosiokulttuurisen tietämyksensä perusteella, ja siihen häntä on lukion äidinkielen opetuksen ajan ohjattu.

Aineistoni valossa näyttäisi siltä, että pilkottu juonijakso on yleinen magna cum lauden approbaturin tai sitä paremman arvosanan saaneissa aineissa. Pilkottu juonijakso taas tarkoittaa, että aineessa on selostetun juonen lisäksi omaa tietoa.

Aineistopohjaisen kirjoittamisen ohjauksessa pidetään yleensä tärkeänä selvää kysymyksenasettelua, johon aineella pyritään vastaamaan. Aineistosta – jollaiseksi aineistoni aineissa käsitelty elokuva voidaan katsoa – kerrotaan sellaista, joka palvelee kysymyksenasettelua (mm. Karvonen & Koskela 1995: 41–42). Oma tieto, joka tuodaan aineeseen johdannossa, helpottaa kysymyksenasettelua, koska elokuva asetetaan osaksi aineeseen tuotua kehystä. Evaluointi olisi osoitus tai-

dosta käyttää aineistoa.

Lähteet

- BAHTIN, M. M. 1986 [1952–1953]: The problem of speech genres. Teoksessa Caryl Emerson & Michael Holqvist (toim.), *M.M. Bakhtin: Speech genres and other late essays* s. 60–102. University of Texas Press, Austin.
- VAN DIJK, Teun A 1980: *Macrostructures. An interdisciplinary study of global structures in discourse, interaction and cognition*. Hillsdale, New Jersey.
- HAKULINEN, Auli – KARLSSON, Fred 1979: *Nyky-suomen lauseoppia*. SKS, Helsinki.
- HAKULINEN, Auli – KIVELÄ, Raili – PARKO, Kaija – RANTA, Tuula – TANI, Leena 2000: *Lukiolaisen äidinkieli ja kirjallisuus 2*. WSOY, Porvoo.
- HASAN, Ruqaiya 1996 [1984]: The nursery tale as genre. Teoksessa C. Cloran, D. Butt & G. Williams (toim.), *Way of saying: ways of meaning: Selected papers of Ruqaiya Hasan* s. 51–71. Cassell, London.
- HEIKKILÄ, Elina 1996: Taskusta pilkottaa neuvostopassi. Preesens sanomalehtiutisten kuvateksteissä. Teoksessa Jyrki Kalliokoski (toim.), *Kieli 9. Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä* s. 98–130. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- HELASVUO, Marja-Liisa 1991: Velipojalta kuultua: kuinka aikamuodot jäsentävät kertomusta? Teoksessa Lea Laitinen, Pirkko Nuolijärvi & Mirja Saari (toim.), *Leikkauspiste. Kirjoituskielestä ja ihmisistä* s. 77–86. Suomi 158. SKS, Helsinki.
- KALLIOKOSKI, Jyrki 1996: Johdanto. Teoksessa Jyrki Kalliokoski (toim.), *Kieli 9. Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä* s. 8–36. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- KARVONEN, Pirjo – KOSKELA, Lasse 1995: Mitä todella tapahtui? Kevään 1995 äidinkielen kokeen tavoitteita. Teoksessa Anita Julin, Tellervo Luukkonen & Pertti Tiensuu (toim.), *Ylioppilasaineita 1995* s.31–42.

- KAUPPINEN, Anneli – KOSKELA, Lasse – MIKKOLA, Anne-Maria – VALKONEN, Kaija 1994: *Äidinkieli. Käsikirja*. WSOY, Porvoo
- KIELI JA SEN KIELIOPIIT. OPETUKSEN SUUNTAVIIVOJA. Opetusministeriö & Painatuskeskus. Helsinki, 1994.
- LABOV, William 1972: *Language in the inner city. Studies in the black English vernacular*. Basil Blackwell, Oxford.
- LEINO, Pentti 2000: Saatteeksi. Teoksessa Lasse Koskela, *Lukutaitoa jäljittämässä. Raportti uudentyypisen äidinkielenkokeen kokeilusta kahdeksassatoista suomenkielisessä lukiossa* s. 4–6. Ylioppilastutkintolautakunta, Helsinki.
- MÄNTYNEN, Anne 2003: *Miten kielestä kerrotaan*. SKS, Helsinki.
- PALLASKALLIO, Ritva 2003: Uutisaika. Finiittiverbin aikamuodoista katastrofiuutisissa 1892–1994 – *Virittäjä* 1/2003 s. 27–44.
- SWALES, John M. 1990: *Genre analysis. English in academic and research settings*. Cambridge University Press, Cambridge.
- TUOMARLA, Ulla 1997: Kirjoittava minä suhteessa toiseen. Kerrontateknisiä huomioita Juha Siltalan kirjasta *Miehen kunnia* – *Virittäjä* 1/1997 s. 49–65.
- WHITE, Peter 2001: Appraisal outline. [Http://www.grammatics.com/appraisal](http://www.grammatics.com/appraisal). 8.4.2004.

(Viitteet)

¹ Tehtävä on ns. otsikkoaine, toisen koepäivän kirjoitustapa. Otsikkoaine poistuu uuden ylioppilaskokeen myötä, mutta toisaalta uudessa tekstitaidon kokeessakin lienee tarkoitus säilyttää pitkäkö esseepohjainen kirjoitus (ks. Leino 2000: 5).

² Aineistoni on peräisin Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksen ylioppilasainekorpuksesta. Esimerkkien perässä olevan koodin viimeinen numero kertoo aineen arvosanan (ykkönen on improbatur, seitsemän laudatur) ja kirjain kirjoittajan sukupuolen.

³ Näkökulmien sekoittumisen voi nähdä analogisena muotona etenkin kirjallisuustieteessä paljon pohditulle vapaan epäsuoran kerronnan muodolle. Siinäkin kertojan ja kerrotun näkökulmat sekoittuvat toisiinsa, varsinaisia puheen referoinnin merkkejä ei ole, mutta kyse on kuitenkin epäsuorasta kerronnasta, joka tapahtuu 3. persoonassa (ks. esim. Tuomarla 1997: 50–53). Vapaa epäsuora kerronta liittyy usein tarinan henkilöiden tunnekokemusten ja mielenliikkeiden kuvauksiin.

Artikkeli perustuu kirjoittajan pro gradu -tutkielmaan: JUVONEN, Riitta 2004: *Kertomus ylioppilasaineessa. Kevään 1999 tehtävästä 23 kirjoitettujen aineiden tekstilajianalyysia*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

Eszter Friedmann

Asiantuntijan puhe naistenlehdissä

Naistenlehdissä miltei vakituinen aines on asiantuntijahaastattelu eli sellainen artikkeli, jossa jonkin alan asiantuntijaa pyydetään vastaamaan oman tieteenalansa erikoiskysymyksiin: kuvaamaan, selittämään ilmiöitä ja antamaan neuvoja lukijoille. Asian tuntijahaastattelussa käsiteltävä aihe on usein vakava, ja tämän genren perusfunktiona onkin valaista lukijaa, antaa hänelle hyödyllisiä tietoja. On kuitenkin olemassa asiantuntijahaastatteluja, joilla on lisäksi myös viihdyttävä funktio. Asiantuntijahaastattelun tekstilajissa on kyse institutionaalisesta viestinnästä: auktoriteetti (asiantuntija) antaa tietoa maalikolle (lukijalle) (ks. esim. Honkanen 2001). Institutionaalinen viestiminen on tässä kuitenkin kaksikerroksista: asiantuntijan viesti lukijalle kulkee kolmannen – haastattelijatoimittajan – kautta. Asiantuntijahaastattelun taustalla on siis kaksi viestintätilannetta. Ensimmäinen näistä on haastateltavan ja haastattelijatoimittajan välinen (tavallisesti suullinen) haastattelutilanne, toinen taas se, kun toimittaja kirjoittaa ensimmäisen haastattelutilanteen pohjalta artikkelin lukijoille. Näiden viestimisten lopputuloksena on kirjoitettu haastatteluteksti, josta kumpakaan viestintätilannetta ei voi rekonstruoida

täydellisesti. Näin ollen kirjoitetusta tekstistä on mielenkiintoisempaa tutkia sitä, missä hahmossa asiantuntijan viesti on päässyt lukijalle ja millaisia lisämerkityksiä se on saanut tekstiympäristössään.

Tarkastelen tässä kirjoituksessa sitä, miten asiantuntijan puhetta naistenlehtien asiantuntijahaastatteluissa referoidaan. Käsittelem aineistossani frekventeimmin esiintyviä referointirakenteita, ja tutkin sitä, millaisissa tehtävissä ne mainitussa genressä tyypillisesti ovat. Aineistoni koostuu 9 asiantuntijahaastattelusta, jotka ovat peräisin vuosien 1999–2003 aikana ilmestyneistä naistenlehdistä: *Annasta*, *Eevasta*, *Me Naisista* sekä *Kauneus ja Terveys* -lehdestä.

Suora esitys

Suora esitys on taajimmin käytetty referoinnin laji aineistossani. Sen avulla luodaan illuusio siitä, että toistetaan referoidun henkilön alkuperäisessä viestintätilanteessa lausumia sanoja paitsi sisällöltään myös muodoltaan tarkasti. Merkittävä on haastattelijatoimittajan osuus suoran esityksen ”rää-

tälöimisessä”: hän on se, joka päättää, missä kohtaa tekstiä haastateltavan diskurssi tulee itsenäiseksi ja miten paljon hänen annetaan puhua.

Lehtihaastattelussa helpoimmin huomattavat haastateltavan suoran esityksen jaksot ovat ajatusviivalla alkavat ns. repliikkijaksot. Nämä rakentavat myös haastattelutekstin dialogisuutta: ne vaihtelevat toimittajan (”ajatusviivattomien”) jaksojen kanssa.

Haastateltavan repliikkijaksoon voi liittyä (jälki)johtolause, jossa osoitetaan, että referaatti kuuluu haastateltavan diskurssiin. Johtolauseen verbi ilmaisee puhumista tai ajattelemista ja sen merkitykseen sisältyy usein alkuperäisen viestin funktio tai sävy. Verbinvalinnallaan toimittaja voi joskus ilmaista myös omia asenteitaan haastateltavaa tai tämän puheen sisältöä (esimerkiksi sen totuusarvoa) kohtaan. Asiantuntijahaastattelussa tätä mahdollisuutta eksplokoidaan kuitenkin hyvin harvoin. Asiantuntija auktoriteettina on tavallaan koskematon, toimittajalla ei siis ole kompetenssia hänen puheensa sisällön kyseenalaistamiseen.

Asiantuntijahaastattelussa jälkijohtolauseen käyttö on melko suosittua: aineistoni 77 repliikkijaksosta 30 eli n. 39 % on jälkijohtolauseisia. Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kaikki jälkijohtolauseiden verbit ilmaisevat puhumista. Asiantuntijan ajattelua ei siis juurikaan referoida, mikä lienee luonnollista: tässä haastattelulajissa tavoite ei ole haastateltavan persoonallisuuden ja sisäisen maailman vaan (useimmiten tieteellisten) faktojen ja neuvojen esittäminen. Aineistoni repliikkijaksojen yleisimmät johtoverbit ovat neutraalit *sanoa*, *todeta* ja *kertoa*. Monet verbeistä korostavat, että puhuja on auktoriteettiasemassa: asiantuntija saa esimerkiksi *painottaa*, *huomauttaa*, *muistuttaa* tai *kehottaa*. Edellä mainitut verbit ilmaisevat direktiivisyyttä; ne ovat siis tavallaan lukijaa ohjailevassa tehtävässä ja niiden päämäärä on korostaa referaatissa välitetyn tiedon tär-

keyttä. Tällaiset verbit tuntuvat olevan melko kliseemäisiä ja konventionaalistuneita institutionaaliseen tekstilajiin.

Jälkijohtolauseettomien repliikkijaksojen perusfunktio asiantuntijahaastattelussa on tyypillisesti sama kuin jälkijohtolauseellisten: lisätä tiedon uskottavuutta ja vahvistaa argumentointia auktoriteettiin vedoten. Auktorisoimisen keinona palvelee tässä tapauksessa vain ajatusviiva repliikkijaksoon edessä, joka ilmoittaa puheen kuuluvan asiantuntijalle.

Haastateltavan puheen suora esitys asiantuntijahaastattelussa ei aina ilmene repliikkijaksona, vaan joskus muina eksplisiittisesti asiantuntijan diskurssiin viittaavina elementteinä. Näistä elementeistä helpoimmin tunnistettavat ovat ne asiantuntijan sanat tai lauseet, jotka on merkitty lainausmerkein. Esimerkissä 1 lainausmerkeissä on oletettavasti asiantuntijan itse keksimä tai ainakin epätieteellinen sana:

(1)

Eronsa on Koskisen mukaan myös valtaapitävien ja tavallisten ihmisten juoruilla. Valtaapitävien juorat kuuluvat lähinnä valtataistelua tukevaan ”**kannunvalantaosastoon**” niinpä juoruamisen kenttä ja mahdollisuudet ovat huomattavasti rajalliset ja värittömät kuin tavallisen rupusakin. (Anna 34/2002)

Leikillinen sana (*kannunvalantaosasto*) elävöittää tekstiä ja tuo samalla hetkeksi esiin asiantuntijan persoonallisuuden (hän on tässä omaperäisen sanan käyttäjänä eikä auktoriteettina). Esimerkki on otettu sellaisesta asiantuntijahaastattelusta, jolla on valistus-tehtävän lisäksi myös viihdyttävä funktio.

Aivan eri tehtävässä on esimerkin 2 lainausmerkeissä oleva sivulause:

(2)

Leikkaus toteutetaan nukutuksessa. Sairaalassa viivytään seuraavan yön yli, sillä ”**jos potilas menee heti kotiin, hän saattaa pelästyä kuvaansa aamulla**”. (Kauneus ja Terveys 1/2002)

Lauseen sisältö on ongelmallinen: se kertoo erään esteettisen kirurgian leikkauksen haittapuolesta. Ilmoittamalla lauseen kirurgin puheen tarkaksi esitykseksi toimittaja kiertää vastuuta: hän ei itse esitä negatiivista arviointia leikkauksesta. Toisaalta kytkemällä lauseen asiantuntijan eli auktoriteetin diskurssiin ja näin myös osoittamalla, että sen sisältö on totta, hän itse huomauttaa lukijoille, että leikkaus voi aiheuttaa epämukavuuksia.

Asiantuntijan puheen suora esitys voi olla lainausmerkeissä myös silloin, kun ei siteerata haastattelutilannetta, vaan asiantuntijan alkuperäisiä sanoja sellaisessa puhetilanteessa, jossa toimittaja ei itse ollut läsnä. Eri ortograafisen merkinnän (ajatusviivan tai lainausmerkkien) käytön funktio suoran esityksen yhteydessä voi siis olla erottaa toisistaan erityyppisiä viestintätilanteita.

Epäsuora esitys

Epäsuora esitys on laajasti levinnyt referointirakenne asiantuntijahaastattelussa. Suurin osa aineistoni epäsuorista esityksistä on *että*-lauseisia; sellaiset, joiden referaattiosassa on kysymyslause, ovat hyvin harvinaisia. Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta (jossa haastateltava referoi omaa lukemistaan) kaikki asiantuntijan *että*-lauseiset epäsuorat esitykset ovat löydettävissä toimittajan tekstistä. Asiantuntija ei siis referoi omaa puhettaan tai ajatteluaan. Tämä lienee luonnollista, koska asiantuntijahaastattelun konventioihin ei muutenkaan kuulu haastateltavan korostettu minä-viitteisyys.

Epäsuorien esitysten johtolauseiden verbit lankeavat yhteen melko suuresti suorien esitysten johtoverbien kanssa. Valtaosa verbeistä on puhumisverbejä, suosituimmat ovat *sanoa*, *kertoa* ja *muistuttaa*.

Niiden avulla toimittaja voi auktorisoida haastateltavan referaattiosassa esittämää faktaa tai suositusta, ohjailua. Asiantuntijan

että-lauseista epäsuoraa esitystä käytetään aineistossani etupäässä faktan esittämiseen, ohjaileva ilmaus referaatin sisällä on hyvin harvinainen ilmiö. Ohjailua toimittaja esittää mieluummin joko omassa välittömässä tekstissään (ja lisää tällä tavalla omaa valtaansa) tai sitten haastateltavan repliikkijaksossa.

Aineistossani on muutamia tapauksia, joissa asiantuntijan epäsuoran esityksen johtoverbinä on ajattelemista ilmaiseva verbi (esimerkki 3).

(3)

Hän arvelee, että esimerkiksi työpaikkakiusaamisen käyttökelpoinen moottori on todella pahan-suopa juoruaminen. (Anna 34/2002)

Ajattelemisverbiä johtoverbinä käytetään silloin, kun asiantuntijan esittämän faktan taustalla ei ole (tarpeeksi tai ollenkaan) tieteellisiä tutkimuksia, joiden avulla faktaa voisi selittää: kun kyse on asiantuntijan henkilökohtaisista oletuksista tai mielipiteestä.

Jonkun mukaan -rakenne

Kolmanneksi suosituin rakenne asiantuntijan referoinnin yhteydessä on aineistossani *jonkun mukaan* -rakenne. Se esiintyy 8:ssa 9:stä artikkelista, ja sitä käytettiin asiantuntijan referoimiseen yhteensä 19 kertaa. *Jonkun mukaan* -rakenteen avulla kuvataan usein sellaisia faktoja, jotka ovat toimittajalle ja lukijoille uusia, ennestään tuntemattomia. Fakta (esimerkit 4 ja 5) perustuu useimmiten asiantuntijan tai muiden tutkijoiden uusiin tutkimustuloksiin tai havaintoihin, joten toimittajalla ei ole kompetenssia päättää sen totuusarvosta. Kytkemällä faktan auktoriteetin diskurssiin toimittaja oikeuttaa sen esittämisen, ja samalla hän välttää sen vastuun, joka hänellä olisi, jos hän esittäisi sen omassa diskurssissaan.

(4)

Liisa Valstan mukaan varsinainen natriumin tarve on 0,2

grammaa päivässä, joka vastaa noin 6 grammaa suolaa.
(Me Naiset 24/2002)

(5)
Yleensä juoru alkaa Koskisen mukaan myönteisellä argumentilla, josta vähitellen luisutaan toisiin värityksiin. (Anna 34/2002)

Jonkun mukaan -rakennetta ei kuitenkaan aina käytetä vastuun välttämiseksi, vaan sen tehtävä voi yhtä hyvin olla pelkästään referaatissa esitetyn tiedon tai etenkin neuvon tärkeyden korostaminen auktoriteettiin vedoten.

Jonkun mukaan -rakennetta käytetään useimmiten virallisen, institutionaalisen tahon referoinnissa. On siis luonnollista, että asiantuntijahaastattelun institutionaalisessa tekstilajissa se esiintyy huomattavan taajaan. Itse asiantuntijan lisäksi sillä referoidaan aineistossani myös muita virallisia lähteitä: tutkimuksia, tilastoja – vaikka harvemmin kuin asiantuntijaa.

Jonkun mukaan -rakenteelle läheistä sukua on *jonkun mielestä* -rakenne. Nämä kaksi rakennetta eroavat siten, että jälkimmäinen viittaa siihen, että referaattiosassa on tulossa nimenomaan haastateltavan henkilökohtainen mielipide (esimerkki 6) (ks. myös Hulkko 1997: 36).

(6)
Perheasioissa miehet ovat Koskisen mielestä **onnetoman huonoja** juoruajia. (Anna 34/2002)

Asiantuntijan referoimiseen käytettyjen *jonkun mielestä* -rakenteiden määrä aineistossani on *jonkun mukaan* -rakenteisiin verraten aika pieni. ”Vakavana” tekstilajina asiantuntijahaastattelu ei anna paljon tilaa asiantuntijan subjektiiviselle mielipiteelle, uskomuksille – hän ei ole kiinnostava henkilö, vaan luotettavana tiedonlähteenä. Valtaosa *jonkun mielestä* -rakenteista esiintyykin aineistoni niissä artikkeleissa, jotka kertovat kevyemmästä aiheesta ja valaisemisen lisäksi myös viihdyttävät lukijaa.

Abstraktimpia referointikeinoja

Aineistostani löytyy myös sellaisia puheen esittämiseen käytettyjä rakenteita, joita ei ole perinteisesti katsottu referoinniksi, mutta jotka ovat referoinnin ilmiön rajamaastossa. Yksi näistä on ns. esityksen tiivistelmä. Tässä rakenteessa referaatti on hyvin redusoitunut: siinä mainitaan vain alkuperäisen puheen aihe (esimerkki 7).

(7)
Allergia- ja astmatautien erikoislääkäri Klaus Tamminen puhuu **astman huonosta hoitomyöntyvyydestä**, siis **potilaiden taipumuksesta laiminlyödä, keskeyttää tai unohtaa lääkkeet heti, kun akuutti vaiva helpottaa**. (Anna 7/2002)

Esimerkki 7 on siinä mielessä erikoinen, että siinä puheen aihetta (*astman huono hoitomyöntyvyys*) ei vain mainita, vaan se ’kirjoitetaan auki’ eli sen merkitys selitetään vielä saman virkkeen sisällä. Puheen esityksen tiivistelmälle on aineistossani melko tyypillistä, että se selitetään seuraavassa virkkeessä – usein jonkin toisen referoinnin keinon avulla. Esityksen tiivistelmä sopii hyvin uuden aihepiirin alustamiseksi tai puheenaiheen suunnan muuttamiseksi haastattelun sisällä.

Toinen mainittava abstrakti referointikeino on sellainen, useimmiten puhumisajattelu- tai tuntemisverbistä johdettu substantiivi, johon liittyy referaattiosaksi tulkittava ilmaus (esimerkki 8).

(8)
Matti Pakkanen kertoo, että perinteisessä kasvojen muotoilussa käyneet tulevat yleensä pyytämään leikkauksen uusimista noin kymmenen vuoden kuluttua. On tietysti niitäkin, jotka eivät uusinnasta innostu esimerkiksi elämäntilanteen muutoksen takia. Rasvansiirroissa **lupaus tuloksen pysyvyydestä** on noin kuusi vuotta. (Kauneus ja Terveys 1/2002)

Kun referoivana ilmauksena on substantiivi, tiedon lähde (*kuka lupasi?*) ei tarvitse ilmaista. Jos siis kyse on yksittäisestä tiedon-

lähteestä, hänen kasvojaan voidaan suojella. Esimerkin *lupaus* voidaan tekstiympäristöstä päätellen kytkeä Matti Pakkaseen, mutta se voidaan tulkita 'yleiseksi', esimerkiksi plastiikkakirurgien tekemäksi, lupaukseksi. Aineistossani deverbalaista substantiivivia ei juurikaan voi tulkita yksiselitteisesti asiantuntijan diskurssiin kuuluvaksi, vaan useammin tiedonlähteenä on tunnettu tai tuntematon ihmisjoukko. Deverbalaiseen substantiiviin voi liittyä "referaattiosana" useampia esityksen lajeja – aineistossani etenkin suora ja epäsuora esitys sekä esimerkissä 8 ilmenevä esityksen tiivistelmä.

Haastateltavan puheen funktiot asiantuntijahaastattelussa

Naistenlehtien asiantuntijahaastattelun ensisijaisena yhteiskunnallisena funktiona on valaista lukijaa, antaa tämän arkielämän kannalta hyödyllisiä tietoja ja neuvoja. Tietojen luotettavuuden takaa asiantuntija ja hänen auktoriteettiasemansa. Asiantuntijalta saadut tiedot toimittaja voi käyttää kahdella tavalla: hän voi sisällyttää ne omaan tekstiinsä tai referoida asiantuntijan puhetta. Ensimmäisellä keinolla hän voi lisätä omaa uskottavuuttaan ja esimerkiksi oikeuttaa itsensä antamaan neuvoja omassa tekstissään. Toinen keino tukee usein argumentointia. Jos lukija halutaan saada toimimaan tietyllä tavalla, korostettu auktoriteettiin vetoaminen voi palvella voimakkaana argumenttina. Haastateltavan auktoriteettiaseman ja näin myös tiedon uskottavuuden korostaminen on juuri se funktio, joka on läsnä valtaosassa aineistoni referointirakenteista. Tämä funktio

johtuu aika pitkälti institutionaalisen tekstilajin perinteistä. Toisaalta tietty referointirakenne voi saada tekstissä muitakin funktioita. Eri referointirakenteet voivat esimerkiksi auttaa toimittajaa, ellei hän tahdo ottaa kantaa asiantuntijan puheen sisältöön tai jos hän haluaa hetken näyttää asiantuntijan muuten "piilossa olevaa" persoonallisuutta.

Kuten on nähty, tietty referointirakenne voi esiintyä useammassakin tehtävässä – jopa samaan aikaan: rakenteen ja funktion välillä ei siis ole yksiyksistä suhdetta. Tietyn referointirakenteen tulkintaan vaikuttavat mm. rakenteen välitön tekstiympäristö, toimittajan tyylipiirteet, toisaalta myös – aika voimakkaasti – sen tekstilajin konventiot, jossa rakenne esiintyy.

Lähteet

- HONKANEN, Suvi 2001: *Välttämättömyys, teksti ja toiminta. Ohjailevat ilmaukset ja niiden funktiot Helsingin kaupungin opetusviraston ryhmäkirjeissä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HULKKO, Johanna 1997: Yksi uutinen, monta ääntä. Referaatti uutistekstissä intertekstuaalisen teorian näkökulmasta. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

Artikkeli perustuu kirjoittajan pro gradu -tutkielmaan: FRIEDMANN, Eszter 2004: *Referointi ja tekstilaji – Referatiiviset rakenteet suomalaisten naistenlehtien eräissä tekstilajeissa*. Eötvös Loránd -yliopiston suomalais-ugrilainen laitos, Budapest.

Anna Kulmala

Lääkäri tietää, kuluttaja tuntee **Lääkemainosten metaforien tarkastelua**

Mainosten analysoinnissa metaforaa on hyödynnetty melko niukasti, vaikka metafora soveltuukin siihen erittäin hyvin. Mainoslauseet sisältävät usein monimerkityksisiä viestejä, joita voidaan tarkastella mm. metaforateorian avulla. Metaforien avulla tarkasteltaessa voidaan myös katsoa mainosta kokonaisuutena niin, että huomioidaan sekä kuva että teksti. Tämä tosin edellyttää verbaalisen ja visuaalisen metaforan hyödyntämistä tarkastelussa.

Ongelmana mainostutkimuksessa on usein se, että siinä keskitytään vain yhteen tai muutamaaan mainoksen monista merkitystasoista, niin että esimerkiksi mainonnan kieltä tarkasteltaessa visuaaliset ja auditiiviset näkökulmat jäävät huomiotta. Mainoksen yhteen osaan keskittyvä analyysi on hyvin hallittavissa, mutta mielestäni yhden osan tarkastelu ei tee oikeutta mainoksen merkityskokonaisuudelle.

Esimerkiksi tarkastelemassani aineistossa, joka muodostuu 48 lääkemainoksesta, on havaittavissa, että useissa mainoksissa metaforat eivät ole vain visuaalisia tai verbaa-lisia, vaan huomattava osa on niin sanottuja verbaalisvisuaalisia metaforia, joissa toinen metaforan elementeistä, kohde- tai lähdealue,

käy ilmi kuvasta ja toinen tekstistä. Näin olen vain tekstiin tai kuvaan keskittyvä analyysi sivuuttaisi nämä metaforat kokonaan.

Lääkemainokset ovat erityisen antoisaa aineistoa metafora-analyysille, sillä lääkemainonta on tiukkaan säädeltyä ja monet mainonnassa yleisesti käytetyistä tehokeinoista ovat lääkemainoksissa kiellettyjä. Kuvilla voidaan helposti synnyttää mielikuvia, mutta teksti on jo ongelmallisempi. Vaikka tekstin merkitys syntyykin tekstin ja lukijan vuorovaikutuksessa, on sanoilla melko kiinteät merkityksensä. Metafora kuitenkin hyödyntää mielikuvia, se ei sano asioita suoraan, vaan johdattelee lukijaa tekemään tulkinnan ja soveltuu siten erinomaisesti tehokeinoksi tiukasti säänneltyyn lääkemainontaan.

Metafora tekee uudesta tuttua

Metaforan ydin on se, että jokin käsite ymmärretään toisen käsitteen avulla. Tällöin ei ole kyse siitä, että toinen käsite olisi toisen alakäsite, vaan siitä, että metaforan kohdealue ymmärretään ja jäsennetään lähdealueeseen liittyvien ominaisuuksien

avulla. Metafora siis konkretisoi abstraktia asiaa tutun toiminnan kautta. Metaforilla rakennetaan tietynlaista kuvaa asioista, sillä ne rajaavat näkökulmaa käsiteltyihin asioihin korostamalla tiettyjä puolia asiasta.

Metafora-käsite on muuttunut filosofisten suuntausten mukaan. Osa metaforan määritelmistä on hyvin suppeita ja osa puolestaan on hyvinkin laajoja, jopa niin laajoja, että niiden puitteissa lähes mikä tahansa ilmaus voidaan luonnehtia metaforaksi. Laajan metaforakäsityksen mukaan metafora kattaa kaikki kielikuvat ja suppean näkemyksen mukaan metafora on yksi kielikuvatyypeistä.

Laajaa metaforakäsitystä edustavat kognitiivisen teorian tutkijat George Lakoff ja Mark Johnson. He jakavat metaforat kolmeen ryhmään: strukturaalisiin, orientoiviin ja ontologisiin metaforiin. Strukturaalisessa metaforassa kohdealue on usein vieraampi käsite tai siitä halutaan korostaa tiettyä puolta. Lähdealue on sen sijaan ennestään tuttu. Strukturaalinen metafora nostaa esille määriteltävän käsitteen yhden puolen. Orientoivat metaforat ilmentävät asioiden keskinäisiä suhteita muun muassa ylös-alas, sisään-ulos, syvällä-matalalla ja eteen-taakse. Ontologinen metafora pohjautuu puolestaan ihmiskehoon ja sen toimintaan.

Kognitiivinen metaforateoria yhteydessä ruumiinfilosofiaan

Kognitiivisen semantiikan merkitysnäkemysessä korostuu kokonaisvaltaisuus ja kokemuksellisuus, merkityksen yhteys ihmisen ruumilliseen kokemukseen, aistihavaintoihin ja kulttuuriin. Tämä näkyy myös kognitiivisessa metaforateoriassa, joka korostaa kehollisuutta. Kognitiivinen metaforateoria liittyykin läheisesti länsimaisen filosofian peruskysymykseen siitä, miten ihminen hahmottaa itsensä.

Tyypillistä on, että ihmismieli käsitteel-

listetään ihmiskehon avulla, niin kuin se olisi itsenäinen yksilö omine ruumiintoimintoineen ja tahtoineen. Vaikka mieli ei olekaan irrallinen kehosta riippumaton yksikkö, metaforisesti mieli kuitenkin kuvataan säiliönä, joka on ihmiskehon sisäpuolella, mutta siitä erillinen olento.

Kognitiivisesta semantiikasta löytyy työkaluja myös moraalikäsitteiden tarkasteluun, sillä moraalisten ajatusten järjeistäminen ja kommunikointi on mahdollista metaforien avulla. Moraalia määrittävät metaforat pohjautuvat vuorovaikutukseen sekä ihmiskehoon ja sen hyvinvointiin. Moraaliin liittyy olennaisesti ajatus hyvinvoinnin lisäämisestä, mikä on havaittavissa myös lääkemainosten metaforissa.

Kuluttajalle keho on lähimmäinen

Kuluttajille suunnatuissa itsehoitotuotteiden mainoksissa on runsaasti sekä ihmiskehoa, sairautta että lääkettä kuvaavia metaforia. Tähän on varmastikin osittaisena syynä se, että näihin mainoksiin kirjoitetaan lukijaksi henkilö, jolla ei ole lääketieteellistä asiantuntemusta, ja häneen pyritään vaikuttamaan runsaiden fakta-argumenttien sijaan metaforien luomilla mielikuvilla. Kaikki itsehoitotuotteiden mainoksissa esiintyvät metaforat eivät kuitenkaan toimi mielikuvien luojina tuotteesta. Osa metaforista tuo enemmänkin hyvinvoinnin filosofian kautta esiin ajatusta siitä, että ihmisellä on moraalinen velvollisuus hoitaa itseään mainostetulla tuotteella

Hoivaamisvelvollisuuteen vedotaan moraalisen empatian avulla, sillä mitä ilmeisemmin velvoite hoitaa läheistä on tehokkaampi kuin velvoite itsensä hoitamiseen. Tämä näkyy kuluttajille suunnatuissa mainoksissa tyyppillisesti ihmiskehon personointina. Tällöin ihmiskehosta tehdään mielestä irrallinen itsenäinen olento, jolla on kyky tunnistaa

olotiloja tai jolla on oma tahto. Esimerkkinä ihmiskehon osan personoinnista on kosteusvoide Hydrolanin mainoslause *Kun iholla on kuiva olo...* Mainoslauseessa ihosta tehdään inhimillinen olento sen sijaan, että todettaisiin *Kun ihosi tuntuu kuivalta...*, jolloin kyky tuntea olisi mainoksen lukijalla, eikä hänen ihollaan. Myös mainoksen tarjoamassa ratkaisussa jatketaan ihon kuvaamista inhimillisenä olentona: *auttaa kuivaa ihoa voimaan kosteammin.*

Toinen esimerkki ihmiskehon osan personoinnista on Bafucin-lääkkeen mainoslauseesta *Kun kurkkusi kutiaa on ärtynyt tai kipeä.* Näistä olotiloista erityisesti ärtyminen on inhimillinen ominaisuus. Kyseessä on arkikieleen vakiintunut metaforinen ilmaus, jonka metaforista luonnetta ei usein edes huomata. Ärtynisyys edellyttää, että jokin asia aiheuttaa ihmisessä negatiivisia tunteita, esimerkiksi kiukkua, stressiä tai turhautumista. Ärtynisyys ilmenee ns. huonolla tuulella olemisena myös muita kuin ärtynisyyden aiheuttajaa kohtaan. Bafucin mainoksen metaforassa jokin asia on herättänyt kurkussa negatiivisia tuntemuksia ja nyt kurkku on ärtynyt, minkä saa kokea myös ihminen, jonka kurkku on kyseessä.

Ihmiskehon osan personointi voi painottaa myös sosiaalista suhdetta ihmisen ja hänen kehonsa välillä. Esimerkkinä tästä on Liinus-mainos, jossa vatsa saa inhimillisiä ominaisuuksia metaforassa *Tee sovinto vatsasi kanssa.* Tässä metaforassa ihmisen ja kehon osan välinen suhde kuvataan inhimillisten olentojen ystävyysytenä, jossa on tärkeää, että jos riidellään, tehdään myös sovinto.

PanAcido-mainoksessa suhdetta puolestaan kuvataan lapsi–vanhempi-suhteeksi metaforalla *Vatsasi parhaaksi antibioottikuurin aikana.* Tällaisissa metaforissa on tyypillistä, että ihmisen tiedostava minä saa vanhemman roolin ja personoitu kehon osa saa lapsen eli hoivattavan roolin. Vanhemman odotetaan tietävän, mikä lapselle on parhaaksi; ihmisen

odotetaan tietävän, mikä hänen keholleen on parhaaksi.

Kuluttajalla on kyky tuntea ja velvollisuus hoitaa

Ruumiinfilosofiassa tuodaan myös esille moraalinen velvoite hyvinvoinnin lisäämiseen. Tältä kannalta tarkasteltuna ensisilmäyksellä peruspositiivinen erektiohoitolääkemainos sisältää moraalisen velvoitteen seksuaalisen toimintakyvyn ylläpitämiseen. Mainoksen kuvassa antiikin Kreikan miestä kuvaavan patsaan ympärille on merkitty kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin osa-alueita. Kuvan ja tekstin muodostamasta kokonaisuudesta voidaan tunnistaa käsitteellinen metafora HYVINVOINTI ON PALAPELI.

Koska moraalisiin liittyy olennaisesti hyvinvoinnin lisääminen, on siis terveyden edistäminen moraalisesti perusteltavaa. Mainoksen metafora kuvaa hyvinvointia palapeliksi ja painottaa siten, ettei hyvinvointi ole kokonaista ellei seksuaalinen toimintakyky ole kunnossa. Mainos kertoo, mitä hyvinvointiin kuuluu ja kuten edellä todettiin, moraalisiin kuuluu hyvinvoinnin lisääminen. Erektiohoidon laiminlyönti vähentää hyvinvointia ja on siten immoraalista.

Suurin osa sairautta kuvaavista metaforista on johdettavissa ihmiskehoa kuvaavista metaforista. Tyypillistä on, että kuluttajille suunnatuissa itsehoitotuotteiden mainoksissa kuvataan myös kipua metaforisesti, esimerkiksi KIPU ON MAALITAUHU on pohjana Zon-mainoksen mainoslauseelle *Zon osuu kivun keskipisteeseen.* Mainoslauseet *Kurkkukivun nurjertaja* ja *Voitto huuliherpeksestä jo neljässä päivässä* pohjautuvat metaforaan KIPU ON VIHOLLINEN.

Itsehoitotuotteiden mainoksissa onkin havaittavissa tiettyä tarinanomaisuutta. Tämä näkyy siinä, että ihmiskehon osien lisäksi mainoksissa personoidaan myös sairaus ja

lääke. Lääke voidaan kuvata personifikaation avulla aktiiviseksi toimijaksi, joka määrätietoisella toiminnallaan estää sairauden etenemisen tai tuhoaa sairauden elimistöstä. Esimerkkinä voidaan mainita Hydrolan-mainos, jossa ollutta ihon personointia käsiteltiin aiemmin. Mainoksessa toisena päähenkilönä on iho, jolla on kuiva olo, ja toisena henkilönä on Hydrolan-geelivoide, joka auttaa kuivaa ihoa voimaan kosteammin.

Lääkäreille ihminen on säiliö ja mieli mysteeri

Lääkäreille suunnatut reseptilääkkeiden mainokset eroavat merkittävästi kuluttajille suunnatusta mainonnasta. Niissä on huomattavasti vähemmän metaforia ja metaforat ovat tyyliältään varsin erilaisia. Tähän on varmasti osasyynä se, että lääkemainokset ovat lääkäreille tärkeä informaation lähde ja heihin tehoavat tiukat faktat mielikuvia luovien ja tuntemuksia kuvaavien metaforien sijaan.

Toinen merkittävä syy metaforien erilaisuuden on varmasti se, että itsehoitotuotemainoksia lukee henkilö, joka valitsee tuotteen itselleen. Lääkärit sen sijaan valitsevat tuotteen potilaalleen. Näin ollen reseptilääkemainoksissa ei vedota lukijan moraaliseen velvollisuuteen lisätä omaa hyvinvointiaan, eikä myöskään kuvata metaforisesti kipua, sillä mainoksen lukija ei ole se, joka kipua tuntee.

Lääkäreille suunnatuissa mainoksissa huokuu asiantuntemus ihmisen anatomiasta. Näin ollen ihmiskehoa kuvaavia metaforia on varsin niukasti, eikä kuluttajille suunnatuissa mainoksissa yleisesti esiintyviä ihmiskehon osan personointeja ole lainkaan. Yksi metaforinen tapa kuvata ihmiskehoa lääkäreille on metaforalla IHMINEN ON SÄILIÖ.

Tällaista etäistä ja tuntemukset sivuuttavaa metaforaa on käytetty mm. Seretide-mainoksessa: *Enemmän elämää. Vähemmän astmaa.* Metafora kuvaa ihmiskehon säiliönä, johon mahtuu tietty määrä asioita. Kun säiliöstä otetaan lääkkeen avulla pois astmaa, mahtuu sinne enemmän elämää.

Mielenkiintoinen havainto on se, että vaikka ihmistä kuvaavia metaforia on vähän, on yksi lääkeryhmä, jonka mainoksissa turvaututaan metaforiin, nimittäin psykiatriatieteen. Metaforia käytetään yleensä tuntemattomien tai vaikeiden asioiden kuvaamiseen ja ihmismieli on melkoinen mysteeri myös lääketieteen ammattilaisille. Psykkisiä toimintoja kuvataan mm. seuraavilla metaforilla: MIELIALA ON SÄÄTILA ELÄMÄ ON KEINULAUTA, ELÄMÄ ON KASVI.

Lääkäreille runsaasti vakiintuneita metaforia

Lääkkeen kuvaamisessa lääkäreille käytetään personointia. Käytetyt personifikaatiot ovat kuitenkin vakiintuneita ilmauksia, joiden metaforista luonnetta ei yleensä edes tunnusteta. Tällaisia metaforisia ilmauksia ovat esimerkiksi seuraavat: *Metformiini tukee potilaasi painonhallintaa ja Zolofit parantaa potilaan unihäiriöitä.*

Suurin osa lääkettä kuvaavista metaforista on lääkkeen tehoa kuvaavia niin sanottuja graafimetaforia, joiden metaforista luonnetta ei myöskään aina tunnusteta. Nämä metaforat pohjautuvat graafiseen esitystapaan ja muutoista puhutaan metaforisesti kuvaajien kulkusuunnan mukaan esimerkiksi *HDL-pitoisuus nousee.* Myös hintaa voidaan kuvata graafimetaforalla *Tramal depotablettien hinta potilaalle laski.*

Metafora avaa uusia näkökulmia

Metafora-analyysi osoittaa, että aineistossa terveydenhuollon ammattilaisia lähestytään informatiivisemmin. Tämä on havaittavissa erityisesti ihmiskehon ja lääkkeen kuvauksessa. Lääkäreille suunnattuun mainontaa kirjoittuu selvästi asiantuntijalukija, johon ei vedota moraalisiin velvoittein tai narratiivisella otteella. Kuluttajille suunnattuun mainontaan puolestaan kirjoittuu lukija, jolla ei odoteta olevan kiinnostusta eikä valmiutta tuoteominaisuuksien tarkasteluun, mutta hän tuntee kehonsa olotilat.

Analyysini osoittaa, että mainonnan strategioita voidaan tarkastella myös semantiikan avulla. Metaforien hyödyntäminen mainosten analysoinnissa avaa mainoksista uusia merkityksiä, ja erityisesti metaforien filosofinen tarkastelu paljastaa mainoksista piirteitä, jotka muuten jäisivät huomaamatta.

Artikkeli perustuu kirjoittajan suomen kielen ja viestinnän pro gradu -tutkielmaan: KULMALA, Anna 2004: *Tunteva kuluttaja, tietävä lääkäri. Merkitysten rakentuminen eri kohderyhmille suunnatuissa lääkemainoksissa*. Helsingin kauppakorkeakoulun kielten ja viestinnän laitos.

NYKYSUOMEN SEURAAAN LIITTYMINEN JA JÄSENMAKSUT

Jos haluat liittyä Nykysuomen seuraan, ota yhteyttä seuran sihteeriin (liisa.mustanoja@uta.fi)

Vanhoille jäsenille lähetetään tämän lehden yhteydessä viitenumeroitunut pankkisiirtolomakkeet. Viitenumeroa on käytettävä jäsenmaksu maksettaessa.

Kielikuvia – avoin foorumi kaikille kielestä kiinnostuneille!